

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Lietuva pergalės prie Oršos (1514) poetų tekstuose

---

*...vobis difficile est intelligere omnia, quoniam nec loca ubi gestae res sunt, neque homines, per quos gestae, cognita sunt.*¹

Lenkijos kancleris Motiejus Dževickis laiške Venecijos patricijams, rašytame 1514 m. spalio 22 d. iš Vilniaus.

ANOTACIJA. Po Smolensko praradimo 1514 m. vasarą, tų pačių metų rudenį buvo pasiekta svarbi pergalė prieš Maskvos kariuomenę prie Oršos. Karinės strateginės Oršos mūšio pasekmės bei teritoriniai laimėjimai atkovojo, kas prarasta, pasirodė nedideli, tačiau reikšmingi buvo pergalės padariniai tarptautiniams santykiams. Tai lėmė diplomatija ir propaganda – Europoje efektyviai buvo paskleista žinia apie pergalingą mūšį prieš stačiatikius maskvėnus. Svarbūs čia buvo proginiai poezijos kūriniai, kiti tekstai, formavę viešąjį naratyvą apie valdovo Žygimanto laimėtą mūšį. Siekiant atsakyti į klausimą, kokią vietą tokiuose šaltiniuose užima Lietuvos, lietuvių karvedžių, karių ir kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės realių paminėjimas, straipsnyje atidžiau pažvelgiama į proginius poezijos kūrinius, rašytus netrukus ir kiek vėliau po pergalės. Šalia Jokūbo Pizono eilėraščių šiuo aspektu aptariamas ir tuomet publikuotas jo laiškas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI. Lietuvių literatūra (lotynų) – XVI amžius; panegirikos, lietuvių (lotynų); laišakai, lietuvių (lotynų); Europos tautų poezija – Renesansas, 1450–1600; Oršos mūšis, 1514; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės–Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės karai, XV a. pab. – XVI a. pr.

¹ „...bet juk jums yra sunku viską suprasti, nes nei vietos, kur viskas vyko, nei žmonės, kurie vykdė, nėra žinomi“.

Su Oršos pergale susiję literatūriniai ir dokumentiniai šaltiniai yra apžvelgti mokslinėje literatūroje, jie žinomi ir naudojami istorikų². Nors šiuos duomenis dabar jau galima šiek tiek papildyti ir patikslinti, iš esmės jie vargu ar kada besikeis. Yra atkreiptas dėmesys ir į aplinkybę, kad tekstus apie karo su Maskva įvykius 1514 m. kūrė valdovo dvaro bei jo aplinkos, visų pirma kanceliarijos, žmonės. Kas buvo iš kanceliarijos išeinančių tekstų autoriai, tiksliai iki šiol niekas nėra nustatęs ir tai tikriausiai nebus padaryta (neatmestina, kad žygio metu ar kai valdovas buvo Vilniuje rašant laiškus atskirais atvejais galėjo prisidėti ir vienas ar kitas lietuviškosios kanceliarijos tarnautojas, bet atsižvelgiant į visas aplinkybes tokia tikimybė nedidelė). Iš turimų tekstų akivaizdu, kad daugiausia jų autoriai buvo ne lietuviai, ne LDK piliečiai³. Ši aplinkybė turėjo labai svarbios, dažnai net lemiamos reikšmės tam, kaip tekstuose vaizduojami LDK teritorijoje vykę įvykiai, Lietuva, lietuviai.

Taip pat yra atkreiptas dėmesys⁴, kad net ir autorius užsieniečius galima suskirstyti į dvi grupes: į tuos, kurie buvo atvykę į Lietuvą (jei ne iki pat mūsų vietos ar valdovo stovyklos Borisove, tai bent iki sostinės Vilniaus) ir čia 1514 m. rudens įvykius stebėjo iš arčiau, savo akimis. Ir į tuos, kurie remdamiesi įvairiais, daugiausia per laiškus, gautomis žiniomis vaizdavosi Oršos pergalę ir ją vaizdavo būdami daug toliau – Krokuvoje, Romoje ar dar kitur. Šiame

² Juliusz Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezija polityczna w Polsce: Czasy Zygmuntowskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, p. 49–60 (skyrius „Cykl orszański“); Mintautas Čiurinskas, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 317–342; Алексей Лобин, *Битва под Оршей 8 сентября 1514 года. К 500-летию сражения*, Санкт-Петербург: Общество памяти игумении Таисии, 2011 (*passim*) ir kt. Minėtuose tekstuose galima rasti nuorodų į gausius kitus tyrėjų veikalus.

³ Čia dera ir Rimanto Jaso suformuluotas platesnis teiginys, kalbant apie Alberto Goštauto „Memorialą“ bei humanistinės kultūros apraiškas Lietuvoje: „dauguma Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmame ketvirtyje triūsusių humanistinės raštijos atstovų, minimų kalbant apie Renesanso laikotarpio Lietuvos kultūrą, buvo kitataučiai, išsilavinę atvykėliai iš svetur“. Žr. Rimantas Jastas, „Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525)“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Pradai, 2000, p. 30.

⁴ Plg.: Mintautas Čiurinskas, „Karas ir kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1514 metai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 31: *Istoriniai mūsų senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 132, 141; Idem, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, p. 326.

straipsnyje patikrinsime prielaidą, jog buvę Lietuvoje ar kitaip su ja artimiau susiję rašytojai savo tekstuose pateikia daugiau ir artimesnių tikrovei faktų, apibūdinimų bei „lietuviškųjų“ detalių, kylančių iš asmeninių išpūdžių; o kitų autorių, iš antrosios grupės, kalbėjimas apie mūsų ir jo aplinkybes abstraktesnis, ten daugiau konvencionalių aprašymų, vaizdų, remiamasi ne faktais, bet telkiamasi į valdovo asmenį ir jo pašlovinimą. Tačiau net ir šioje grupėje kiekvienas atvejis individualus ir aptartinas, atidžiau pažvelgus pasitaiko labai įdomių rakursų ir išimčių.

1. Pirmąją, pabuvojusią Lietuvoje 1514 m., rašytojų grupę sudaro karalienės Barbaros sekretorius Andriejus Kricijus (Krzycki, Cricius), popiežiaus pasiuntinys (*internuntius*) Jokūbas Pizonas (Iacobus Piso), Jonas Dantiskas (Dantyszek, Dantiscus), Lenkijos didysis kancleris Motiejus Dževickis (Drzewicki, Drevitius).

Čia priskirtume ir visus iš Lietuvos rašytus apie pergalę informuojančius ir su jos propaganda (pvz., belaisvių maskvėnų gabenimu) susijusius laiškus, iš kurių svarbiausieji – rašyti valdovo Žygimanto vardu, tačiau, šiuo atveju kreipdami dėmesį į poetų tekstus, jų į analizę neįtraukiame.

2. Antrą, gausesnę, grupę sudaro daug daugiau su Jogailaičių pergalės garsiniu susijusių pavardžių – poetinių ir įvairių kitų tekstų autorių. Tai Krokuvoje savo kūrybą skelbę silezietis vokietis Kasparas Ursinas Velijus, iš Leideno kilęs Valentinas Ekijus, gdanskietis Kristoforas Suchtenijus, Romoje rašę ir poezijos rinkinį išleisti rūpinęsi Lenkijos primas Jonas Laskis, istorikas ir geografas, šia proga išbandęs ir poeto plunksną, bei numanomas rinkinio parengėjas Bernardas Vapovskis, Romoje tuomet gyvenęs autorius Pranciškus Andronikas. Šiai grupei priskirtinas ir svarbios poemos *Bellum Prutenum* bei kitų eilėraščių autorius Jonas Vislicietis.

Nors išvardytų autorių nėra maža, bet užbėgdami į priekį apie dažną jų mus dominančiu klausimu tegalima trumpai pasakyti, kad minėdami Lietuvą, Lietuvos vietas, lietuvius ar kitas realijas jie neapsunkino nei savęs, nei savo skaitytojų. Truputį įdomesnis šiuo požiūriu lenkų istorikas ir geografas Vapovskis, o didžiausia išimtis – su LDK artimiau susijęs Krokuvos poetas Jonas Vislicietis.

Lietuva ir jos pareigūnai, nors ir epizodiškai, buvo minimi ir vėliau, antai 1515 m. Vienos valdovų suvažiavimo proga rašytuose kūriniuose, dažnai –

santykių su Maskva ir Oršos pergalės kontekste. Bet tai jau kito tyrimo, kurį taip pat esame atlikę⁵, objektas. O kaip visų šių autorių ir tekstų perteikiamos žinios atsispindėjo dar vėlesnių istorikų veikaluose ir kiek ten pateko informacijos apie Lietuvą, koks susiformavo mūsų stereotipinis vaizdas XVI a. bei vėlesnėje historiografijoje – tebūnie dar vieno ateities tyrimo tema.

1. LIETUVOJE RAŠĘ POETAI

1. 1. ANDRIEJUS KRICIJUS

Didžiausias ir originaliausias poetinių tekstų, susijusių su Oršos pergale, rinkinys išėjo Krokuvoje, jau 1515 m. pradžioje⁶. Jo autorius – tuometinis karalienės Barbaros dvaro asmuo, jos sekretorius Andriejus Kricijus, jaunas humanistas, teisės daktaro laipsniu baigęs mokslus Bolonijoje ir neseniai pradėjęs reikštis kaip poetas, kuriam gerai sekėsi politinė ir dvasininko karjera (gyvenimą baigė užimdamas Lenkijos primo – Gniezno arkivyskupo sostą). Kadangi rinkinys ganėtinais didelis (didesnis yra tik įvairių autorių poezijos rinkinys, pasirodęs Romoje 1515 m., kuriame įdėta ir Kricijaus eilių), tai ir laiko jam parengti bei išspausdinti, matyt, prireikė daugiau, nei vienam kitam paskubomis parašytam eiliuotam kitų autorių epinikijui. Tad galima kalbėti ir apie šio originalaus poezijos rinkinio struktūrą, dalis, eilėraščių sąsajas, chronologiją, kūrybinį sumanymą, ir apie poeto interesus. Atrodo, kad rinkinį sudaro dar nuo 1513 m.⁷ Vilniuje, kur tuomet atvyko su karalienės dvaru jaunas poetas, iki 1514 m. pabaigos rašyti eilėraščiai.

Originalus senasis spaudinys vadinasi *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper invictum post partam de Moskis*

⁵ Mintautas Čiurinskas, „Lietuva 1515 m. Vienos suvažiavimo rašytojų tekstuose“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos: Profesorius Mečislovas Jučas 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytojai Vydas Dolinskas, Rimvydas Petrauskas, Edmundas Rimša, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 261–277.

⁶ 1514.02.04 kartu su karaliumi ir karaliene Kricijus grįžo į Krokuvą. Rinkinys turėjo pasirodyti netrukus. Nors knygelėje nurodyti tik išspausdinimo metai, be mėnesio, jis turėjo būti publikuotas dar iki liepos 2 d., kai karalienė Barbora pagimdė dukterį, juolab iki spalio 2 d., kai karalienė mirė.

⁷ Čia karalienės sekretorius turėjo būti atvykęs kartu su valdove nuo 1513 m. gegužės mėn.

*victoriam Andree Krziczki inclite coniugis sue Cancellarii Carmen*⁸. Jis prasi-deda herbiniu eilėraščiu, jo pradžioje publikuojamas ir prozinis kito autoriaus humanisto, neilgai trukus tapusio Vilniaus kapitulos kanauninku, tekstas. Tai Jono Silvijaus Amato *littera commendaticia* – pagiriamasis rekomenduojama-sis laiškas pagrindiniam ar net, sakytume, programiniam Kricijaus eilėraščiui, vieninteliame iš rinkinio įtrauktam į ką tik minėtą Romos rinkinį – ten jis tais pačiais 1515 m. buvo išspausdintas pakartotinai. Šis, pirmasis, rinkinio eilė-raštis – tai poetinis laiškas karalienės vardu: *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper inuictum, nomine inclite Barbare Regine coniugis ipsius post partam de Moskis victoriam Epistola*⁹. Kūrinyje buvo išties vykusi Ovidijaus *Herojų laiškų* imitacija, jis ne kartą aptartas¹⁰.

Barbora, tarsi Penelopė Odisėjui ar kitos Ovidijaus herojės savo mylimiems vyrams, rašo laišką į karą išvykusiam vyrui Žygimantui. Rašoma jo besilgint, bet jau džiūgaujant dėl pasiektos pergalės. Šiame eilėraštyje Lietuvą Kricijus įvardijo tik valdovo Žygimanto titule. Vis dėlto ne veltui jį vertiname kaip didžiausią Oršos pergalės dainių: eilėse gražiai derėjo poetinės konvencijos ir tikrovę atspindintys faktai. Poetiniame laiške poetiškai kalbama ne vien apie jaunos karalienės jausmus. Su pergale susijusios aplinkybės paminimos ne tik abstrakčiai, pasidžiaugiant ja eilėraščio pradžioje, užsimenant apie karo stovyklą, belaisvius (eil. 9–14), retrospektyviai reiškiant susirūpinimą ir bai-mę (eil. 26–27), bet ir ganėtinais detaliais – įvardijami net vadai. Prisimenami įžanginiai susidūrimai ir kas juose pasižymėjo (informacija atitinka valdovo

⁸ *Dieviškajam Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui amžinai neįveikiamajam Žygimantui po pergalės, pelnytos prieš maskvėnus, jo šlovingosios sutuoktinės sekretoriaus Andriejaus Kricijaus Giesmė*. Kiti leidinio bibliografiniai duomenys: Cracouie: Impressum in aedibus Ioannis Haller, 1515, 4°, 13 nenum. l.

⁹ „Laiškas dieviškajam Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui, amžinai neįveikiamajam Žygimantui, šlovingosios karalienės Barboros, jo sutuoktinės vardu, po pergalės, pelnytos prieš maskvėnus“.

¹⁰ Andreas Cricius, *Carmina*, edidit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. III), Cracoviae: Typis universitatis Jagellonicae, 1888, p. XLVII, 36–41 (toliau – Cricius, *Carmina*, ed. Morawski. Lotyniškas eilių tekstas toliau cituojamas pagal šį leidimą); Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 53; Mintautas Čiurinskas, „Karas ir kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1514 metai“, p. 142–144; Idem, „Valdovas kare: kas pelnė pergalę Oršos mūšyje 1514 metais“, *Karališkasis dėmuo LDK kultūroje*, (*Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 65–66), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 85–86 ir kt.

laiškų situoktinei Barbarai turinį¹¹). Greta pirmuose sėkminguose susidūrimuose dar prieš didįjį mūšį pasižymėjusių karvedžių ir pirmųjų paminėtų „kilmingųjų lenkų jaunuolių“ čia minimi ir lietuviai, ir samdyti kariai:

Demum spem dederat generosa Polona iuventus
Plurima quae domini venit amore sui,
Nec Lithuana minus pubes pulchraeque cohortes
Et conductus eques intrepidusque pedes,
Quorum fertur erat pugnandi tanta cupido,
Ut fremerent animis arguerentque moras.

Teikė vilties pagaliau kilmingieji lenkų jaunuoliai,
Gausiai suplūdę padėt savo valdovui mielam.
Vyrų lietuvių jauni taip pat, pulkai jų gražieji,
Raiteliai dar samdiniai, drąsūs pėstieji kariai, –
Sako, tokiu didžiuliu jie įkarščiu degė kovoti,
Kad murmėjo širdy, pyko, kam delsiama vis.¹²
(eil. 75–80)

Gražiame pergalės aprašyme poetas gebėjo įterpti ir priešų skaičių (80 000), ir įamžinti pasižymėjusius karo vadus (Konstantiną Ostrogiškį (*Constantinus prudens*), Jonušą Svirčiovskį (arba Svirčevskį – *Ianussius acer*), Albertą Sampolinskį (*Sampoliusque celer*), eil. 95–96); dar rado progą paminėti ir voluiniečių bei totorių būrių nuopelną. Tačiau Kricijus, net puikiai įkomponuodamas kai kurias tokias konkretybes ir faktus, akivaizdžiai vengia minėti konkrečius vietovardžius. Pasitenkinama itin abstrakčiai pabrėžiant, kad neregėtas triumfas pasiektas „po šiaurės skliautu“ (*parrhasio sub Iove* (eil. 14)). Tiesiogiai nėra paminėta nei Orša, nei Dniepras, nei Smolenskas, nei pati Lietuva. Rašydamas karalienės vardu, poetas du kartus mini „miestą“. Pirmąkart po to, kai aprašomos žinios apie pergalę:

¹¹ Plg. valdovo Žygimanto laišką situoktinei Barbarai iš stovyklos Borisove, rašytą *die S. Augustini* – rugpjūčio 28 d.: *Acta Tomiciana: Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae*, per Stanislaum Gorski, Po[na]niae, 1853, p. 160 (Nr. CCXXIV) (toliau – *Acta Tomiciana*, t. 3).

¹² Čia ir kitur poetiniai vertimai – Onos Daukšienės.

Omnia iam vulgo tota narrantur in urbe
Et reboat caelum laudibus omne suis.

Visa tai sklinda mieste, iš lūpų perduoda lūpos,
Garsiai atliepia dangus aidą šlovės jo didžios.¹³
(eil. 109–110)

Ir eilėraščio pabaigoje, kur atskleidžiama grįžtančio po pergalės valdovo Vilniuje laukiančios karalienės situacija ir bendra nuotaika būsimu triumfu besidžiaugiančiame mieste¹⁴:

Sed iam quid superest redeas quin victor ad illam
Quae te plus vita pendit, amatque sua.
Iamque videre tuum cupiens urbs laeta triumphum
Te votis, precibus carminibusque vocat.
Te rogo, quae maerens carui dominoque viroque
Fac tandem domino laeta viroque fruar.

Grįžk jau dabar, nugalėtojai, čia, kur mylinti laukia
Toji, kuriai tu brangus net už gyvybę labiau.
Miestas linksmas išvyst jau trokšta tavo triumfą,
Šaukia tave maldomis, įžadais ir giesmėmis.
Man, kuri liūdesy ilgėjauš poni ir vyro,
Leisk vėl gėrėtis, meldžiu, ponu ir vyru džiaugsme.
(eil. 125–130)

Akivaizdu, kad tai Vilnius, kuriame karalienė laukė žinių iš karo. Tačiau Kricijus jo nemini. Kodėl? Galima tik pasvarstyti – gal dėl pasirinkto poetinio

¹³ Čia ir toliau pabraukta mano – aut. past.

¹⁴ Jau esame pastebėję (Mintautas Čiurinskas, „Valdovas kare: kas pelnė pergalę Oršos mūšyje 1514 metais“, p. 86), kad tokia poetinė situacija galimai atitiko ir realią, galbūt šis eilėraštis ir buvo spėtas parašyti dar iki Žygimanto atvykimo į Vilnių, o tai leistų bent hipotetiškai nuspėti Kricijaus eilėraščių parašymo laiką ir eiliškumą. Mat toliau aptarsimame eilėraštyje *Cantilena* jau randame triumfo Vilniuje vaizdus, tad manytina, kad jis sukurtas po šios šventės.

žanro, stiliaus vienovės, kad nebūtų griaunama imituojant Ovidijų kuriama į antikinį panašaus kūrinio iliuzija, gal dėl atožvalgos į tolimą skaitytoją – kaip jau užsiminėme, būtent šis Kricijaus eilėraštis buvo įtrauktas į Romoje išėjusią rinktinę¹⁵.

Vilnius paminėtas kitame, labai kultūriškai bei istoriškai įdomiame ir mums svarbiame, į rinkinį įdėtame eilėraštyje, kurį poetas pavadino „Sveikinimu prie dangiškojo Kazimiero, karaliaus brolio, kapo, vos [autoriumi] atvykus į Vilnių“ (*Ad tumulum divi Kasimiri fratris regii salutatio in principio adventus in Vilnam*)¹⁶. Eilėraščio tekstas yra vienas ankstyvųjų Lietuvoje, Vilniuje egzistavusio šv. Kazimiero kulto liudijimų, rodantis ir asmeninį poeto įspūdį, maldingus jausmus. Kitas turėtinas galvoje dalykas – kad įamžindamas eilėse vyresniojo brolio šventumo šlovę poetas kartu aukštino ir patį jaunesnįjį brolių, tuomet valdžiusį Žygimantą. Tad eilėraštis atitiko bendrą rinkinio sumanymą, dvasią. Tuometinėmis aplinkybėmis pritiko ir melsti dangiškos vieno brolio pagalbos kitam broliui, kovojančiam su Maskvėnu. Matome besiformuojantį būsimo šventojo Kazimiero kaip valstybės globėjo kultą – *affer opem patriae* („suteik tėvynei pagalbą“), meldžia poetas (nors greta nepamiršta maldoje paprašyti, kad Kazimiero brolis valdovas Žygimantas būtų palankus jam asmeniškai – humanistinėje poezijoje autorius neslepia savojo „aš“). Na, o Vilnius ir katedra, nors toliau tiesiai neįvardijami, šiose eilėse iškyla visų pirma kaip *locus sanctus* – garbinga vieta, kur saugomi šventi karalaičio Kazimiero palaiškai, kur jo užtarimu vyksta gausūs stebuklai, kur maldingas žmogus regi juos liudijančių vaškinių bei kitokių votų gausą ir kartu su įžadais neša savuosius.

Jau darėme prielaidą, kad gausiau minėti lietuviškųjų realiųjų poetui galbūt dažnai neleido pati pasirinkta poetinė forma (ovidiškojo herojų moterų poetinio laiško ar abstraktaus panegirinio eilėraščio – epinikijo). Šią prielaidą tarsi patvirtina tai, jog norėdamas į eiles sudėti daugiau savo turėtos konkrečios

¹⁵ [Andreas Cricius,] „Andree Criczki nomine Regine ad Regem Polonie Epistola“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum per Serenis[simum] ac Inuictis[simum] D[ominum] Sigismundum Regem Polonie magnum Ducem Lituaniae, Russiae, Prussiae, Sarmatieque Europae dominum et heredem apud aras Alexandri magni peracta*, [Romae: s. n., 1515], f. D v – [Diii r]. (Toliau viso leidinio pavadinimą minėsimė kaip *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*.)

¹⁶ Publikuota: *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003, p. 156–160.

informacijos, Kricijus ėmėsi rašyti visai kitokį ilgą eilėrašį, neturintį sąsajų su tradiciniais antikiniais žanrais. Jo pobūdį bei autoriaus intenciją gerai nusako pats pavadinimas: „To paties [Kricijaus] kantilena, kurioje glaustai nupasakojami tos pačios pergalės įvykiai“ (*Cantilena eiusdem victoriae rem gestam summarie continens*). Taigi čia svarbiausia yra turinys, naratyvas, nors ir poetinis, kuriame iš esmės nuosekliai išdėstyti, sakytume, istoriniai įvykiai iki mūšio, mūšyje ir po jo. Tai buvo gana drąsus sprendimas – žengti už humanistinių poezijos, kurios pavyzdys buvo Antika, konvencijų prie tokios formos, kuri leistų be didelių įžangų eiti *ad rem* (tarsi pasiremiant kokių nors eiliuotų viduramžių kronikų pavyzdžiu). Mums šis poeto tekstas dėl to tampa tik įdomesnis, bet pastebėtina, jog jis buvo „pernelyg originalus“ (turbūt dėl eiliavimo būdo ir dėl minėtų sąsajų su viduramžišku poetiniu pasakojimu apie istorinius įvykius), kad būtų pateiktas išlavinto skonio Romos skaitytojui – jo nerasime 1515 m. Laskio rūpesčiu išleistame Romoje rinkinyje.

Apskritai, šis tekstas pretenduoja būti pavadintas įdomiausiu, originaliausiu ir reikšmingiausiu poetiniu kūriniu apie Oršos pergalę. Jis iki šiol yra ir svarbus istorinis šaltinis apie to laiko įvykius. Pateikiamas santykinai objektyvus, nuoseklus pasakojimas, net su kai kuriomis kituose šaltiniuose nerandamomis detalėmis (pvz., yra keturių žuvusių jaunų lenkų didikų, turbūt tų pačių, kurie buvo atvežti į Vilnių ir čia palaidoti Bernardinų bažnyčioje, vardai).

Kricijus eilėraštyje visų pirma žvilgsnį kreipia į valdovą. 369 eilučių kūrinyje pradėdamas jo ankstesnėmis pergalėmis ir parengiamaisiais veiksmais prieš būsimą lemiamą mūšį – paminima, kad valdovas atvyko į Lietuvą (*Venisti Lithuaniam*, eil. 51), kur gana ilgai užsibuvęs surinko kariuomenę. Paminimas išvykimas į karo stovyklą (bet be konkrečių Vilniaus, Minsko ar Borisovo vietovių). Kricijus net užsimena apie neįvardyto karaliaus daktaro (turbūt Motiejaus Miechovitos) prieš žygį pateiktą palankią astrologinę prognozę, turėjusią paguosti karalienę (eil. 64–69)! Aprašydamas susirinkusią kariuomenę, jos apžiūrą (žinome ją įvykus Minske), Kricijus pirmoje vietoje pamini lenkų vadą Albertą (Vaitiekų) Sampolinskį, tik po to – lietuvių šauktinių kariuomenei vadovavusį Jurgį Radvilą (Iurgi(!) Radivilius) ir vyriausią kariuomenės vadą Konstantiną Ostrogiškį, o tada jau samdiniams vadovavusį Jonušą Svierčovskį. Vaizduodamas karius detaliau, laikosi panašios tvarkos – pirmuosius išgyręs lenkus, gražių eilučių skiria ir samdiniams bei lietuviams, pažymėdamas jų

kitokią išvaizdą (priminsime, kad aprašomas vaizdas nėra regėtas, o poetinis, mat pats karalienės sekretorius į karo stovyklą nebuvo nuvykęs).

Hinc micabat prima fronte
Quae Polona venit sponte
    Pubes nobilissima,
Quam conductus muniebat
Miles acer et tegebat
    Armis et corporibus.
Illinc multum resplendebant
Et diversis eminebant
    Lithuani cohortibus.

Čia pirmoj gretoj žibėjo
Savo noru atskubėję
    Lenkai kilnūs ir jauni,
Samdiniai kariai įnirtę
Dengė kūnais juos ir tvirta
    Ginklų siena juosdami.
Pusėje kitoj skirtingi
Štai būriai lietuvių spindi,
    Ryškiai išsiskirdami.
(eil. 82–90)

Tik tada poetas pamini ankstesnę smolenskiečių „išdavystę“, kai jie, anksčiau buvę tvirti ir ištikimi, patys įsileido priešą į pilį; iš konkrečių rusėnų perbėgėlių įvardija Mstislavskio, atidavusio priešui savąją pilį, pavardę. Konkrečių vadų, pasižymėjusių įžanginiuose susidūrimuose su priešu, pavardžių Kricijus minėti nevengia ir toliau. Taip pat skiria dėmesio Mykolo Glinskio, norėjusio pereiti atgal Žygimanto pusėn, nesėkmei ir suėmimui.

Mūšis aprašomas detaliai, ganėtina tiksliai. Šis poetinis aprašymas yra svarbus rekonstruojant jo eigą, nors istorikų dar, rodos, per menkai išnaudotas. Tiksliai nurodoma kautynių diena, Švč. Mergelės Marijos gimimo šventė: *Sacra dies illuxisset / Natalis Deiparae*. Mūšio aprašyme dominuoja lenkų kariai, greta minima voluiniečių suteikta parama kairiajam sparnui (pastebėtina,

kad voluiniečius mūšio aprašymuose išskiria vienintelis Kricijus). Antai lenkų vadai Sampolinskis ir Pileckis tris kartus atvilioję į pėstininkų, šaudančių iš pabūklų, pasala maskvėnus, nors kiti šaltiniai šį epizodą aprašo kitaip. Lietuvių kariai mūšio įkarštyje nepaminėti. Jie įvardyti greta kitų tautų kovotojų tik bendrame visų pagyrimė, kai mūšio baigtis buvo nulemta ir virto maskvėnų žudynėmis. Įdomu, kad čia nuskamba ne tik lietuvių, bet ir žemaičių vardas (daugiau Oršos mūšio šaltiniuose, ko gero, nepasitaikantis).

Stragem magnam ediderunt
Et horrendum praebuerunt
    Dis ipsis spectaculum.
Sed nec duces Constantinum
Ianassium, Sampolinum
    Et clarum Georgium
Nec Polonam iuventutem,
Artem, vires et virtutem
    Conductorum militum,
Nec Volnenses, Samogitas,
Nec Lithuanos atque Scythas
    Distinguamus laudibus.
Suum omnes cum decore,
Cum virtute, cum fervore
    Fecerunt officium.

Kyla didelės žudynės,
Reginio baisaus skerdynių
    Neatlaiko net dangus.
Bet nei vado Konstantino,
Jonušo nei Sampolin[ski]o
    Anei Jurgio įžytaus,
Lenkų jaunumės narsumo,
Sumanumo ir aršumo
    Pasamdytųjų karių
Šlovindami neišskirsim,
Kai voluiniečius išgirsim,

Žemaičius ir lietuviūs,
Totoriūs taip pat, – garbingai,
Užsidegę ir narsingai
Vykde priedermę visi.
(eil. 252–266)

Ilgas eilėraštis baigiamas ganėtinai išplėtotais sugrįžusio valdovo nugalėtojo, tėvynės tėvo triumfo vaizdais. Daugiausia remdamiesi šiuo Kricijaus poetiniu tekstu galime bandyti įsivaizduoti, kas tuomet vyko Lietuvos sostinėje. Mat poetas ir čia, skirtingai nei kiti, aiškiai įvardija miestą, kur sugrįžta triumfuojantis karalius – tai Vilnius.

Tu cum Vilnam rediisti,
In triumphum produxisti
Captivos primarios,
Quos per currus distinxisti,
Omnes omni praebuisti
Inspectandos populo.
Qui cum vidit catenatos
Compeditos et sagatos
Tot duces et proceres,
Quisque gaudens lacrimavit
Teque suae salutavit
Redemptorem patriae.
Aera templis resonabant,
Laetos hymnos decantabant
Verendi Sacricolae.

Tu gi, Vilniun parkeliavęs,
Eisenoj triumfo savo
Tuos belaisvius įžymius
Gabenai, visi stebėjo,
Kaip vežimuose riedėjo
Jie prieš žiūrinčių akis.
Kas tik matė surakintus

Ir sukaustytus galingus
Tuos vadus ir didžiūnūs,
Džiaugėsi, verkdami iš laimės,
Sveikino tave, bebaimį
Gelbėtoją tėviškės.
Ir bažnyčiose džiaugsmingai
Himnai gaudė, juos balsingai
Traukė garbūs kunigai.
(eil. 327–341)

Kricijaus rinkinyje esančiame dar viename panegirinio pobūdžio eilėraštyje valdovui Žygimantui, kuriame pašlovinama pergalė prieš Maskvėną ir kariniai Žygimanto gebėjimai, jau nerasime jokių lietuviškų realiųjų. Lietuva neminama ir trumpoje poetinėje epitafijoje, skirtoje pal. Kazimierui¹⁷, ir dar dviejuose mažesniuose ciklo eilėraščiuose: „Kantilenoje Lenkijos karaliaus Zigmanto garbei apie pergalę prieš maskvėnus“ ir „Antrojoje kantilenoje“. Pastarajame eilėraštyje, užbaigiančiame Krokuvoje išėjusį rinkinį, valdovas šlovinamas visų pirma kaip sugrąžinęs karo šlovę Lenkijai: „Jam vadovaujant, šlovė lenkams sugrįžta garsi“ (*Clara Polonorum quo duce fama redit*), „Šlovinkit giesmė visi, kas gero Lenkijai linkit, – / Štai jau pasauly visam josios pasklido garbė“ (*Psallite, qui cupitis regno bona cuncta Polono, / Ecce suum toto spargit in orbe decus*).¹⁸

1. 2. JOKŪBAS PIZONAS

Vienas svarbiausių prozos tekstų, Europą informavusių apie rugsėjo 8 d. pelnytą pergalę, buvo sukurtas keturis mėnesius (nuo liepos iki lapkričio) Vilniuje viešėjusio ir veikusio popiežiaus pasiuntinio (*internuntius*) Jokūbo Pizono (lot. Jacobus Piso, vengr. Jakab Piso). Pizonas garsėjo savo elegantiška lotynų kalba, gražia poezija, vėliau imperatoriaus Maksimilijono I net buvo apdovanotas laurų vainiku. Reikšminga, kad nelabai gausioje išlikusioje jo

¹⁷ Minimas tėvas, valdęs Lenkiją (*sceptra Polona gessit*) ir motina iš imperatoriškos giminės, t. y. Habsburgų (*Mater Caesarea decora stirpe*). Tekstas ir Onos Daukšienės vertimas publikuoti: *Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai*, p. 160–161.

¹⁸ Žr. Andreas Cricius, *Carmina*, ed. Morawski, p. 57.

poezijoje esama ir lietuviškosios tematikos, greta su lenkiškąja atspindinčios pasiuntinybės pas valdovą Žygimantą laiką (šiuos poetinius kūrinius aptarsime netrukus).

Mums dar svarbesnis prozinis Pizono tekstas – tai išgarsėjęs ir pasklidęs laiškas, kurį galima vadinti literatūriniu ir kuris buvo parašytas Vilniuje. Humanisto rašinys, nors ir skirtas draugui, tad tarsi privatus, iš tiesų buvo viešas, vėliau ne kartą publikuotas. Šios aplinkybės ir laiško turinys ne kartą jau aptarti¹⁹.

Jis buvo ne tik vienas labiausiai paplitusių ir skaitomų tekstų, bet turbūt ir išsamiausias iš visų šia proga rašytų laiškų – pats jo autorius baigdamas teisinosi prieš draugą bei laiško adresatą Joną Koricijų, kad parašęs ne laišką, o visą veikalėlį, knygutę apie karą. Smalsiam humanisto žvilgsniui buvo įdomūs ne tik karo įvykiai, tekste randame daug kitų asmeninių įspūdžių. Įdomu atskirai pažvelgti, kiek jame yra lietuviškųjų realijų.

Pizonas laišką rašė, kaip nurodyta jo pabaigoje, Vilniuje, 1514 m. rugsėjo 26 d., tai yra iš karto po to, kai pamatė pergalingai sugrįžusio į sostinę karaliaus triumfą, vedamus belaisvius maskvėnus²⁰ ir žuvusių žymiausių karaliaus Žygimanto armijos karių (minėtų aukščiau aptariant Kricijaus kūrybą) laidotuves. Tuo metu buvo dar tikima, kad bus atsiimtas ir Smolenskas. Šie įvykių Vilniuje liudijimai mums svarbūs ir papildoma turimas žinias bei bendrą istorinį vaizdą.

Jau laiško pradžioje, po pasisveikinimo ir įžanginių frazių, Pizonas pamini Vilnių kaip Lietuvos sostinę, į kurią jis atvyko kaip pasiuntinys ir kur buvo puikiai priimtas. Priėmimas turbūt įvyko tuose pačiuose pilies mūruose, kurie, didingai kylantys (matyt, tebestatomi ir pasiuntinio viešnagės metu), jam taip pat padarė nemenką įspūdį, nes, kaip matysime, pasirodė verti įamžinimo taip pat viename iš tuomet jo parašytų eilėraščių. Įterpiama ir užuomina į asmeninę pažintį su valdovu iš ankstesnės pasiuntinybės:

¹⁹ Mintautas Čiurinskas, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, p. 320–325; Idem, „Valdovas kare: kas pelnė pergalę Oršos mūšyje 1514 metais“, p. 78–83; Zofia Głombiowska, „List Jakuba Pizona o zwycięstwie Zygmunta Starego pod Orszą“, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 5: *Stulecia XVI-XIX. Nowa Perspektywa historycznoliteracka*, (Biblioteka Tradycji. Seria Druga, Nr. 148), red. Piotr Borek, Marceli Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2015, p. 27–45 ir kt.

²⁰ Žr. citatą toliau p. 29 ir išn. 23.

Liepos mėnesį pagaliau atvykau į Vilnių, kuris yra Lietuvos sostinė, kur ne tik iš pagarbos Apaštališkajam Sostui valdovo buvau kuo prakilniausiai priimtas, bet dėl ypatingo jo palankumo man, be kita ko, senam jo klientui²¹, su manimi buvo elgiamasi labai maloningai, nes sakyti „mandagiai“ neleidžia aukšta karališkosios didenybės padėtis.²²

Pizonas neslepia ir asmeninio susižavėjimo matytais istorinės reikšmės regioniais. Vilnius buvo tas miestas, kur vos atvykęs jis išvydo įspūdingą gurguolės vežimų virtinę ir karius, išvykstančius į karą (nors visos susirinkusios kariuomenės būdamas čia jis matyti negalėjo). Tai miestas, kuriame vėliau stebėjo pergalės triumfą. Regėtieji išvykstančios kariuomenės vaizdai, karių ir kiti skaičiai jam buvo tiesiog neįtikėtini:

[...] ir karalius už algą buvo surinkęs labai galingą raitelių ir pėstininkų kariuomenę, nepaprastai troškusių susikauti. Tarp jų buvo du tūkstančiai šarvuotųjų raitelių, kurių niekas nebūtų galėjęs pranokti nei puošnumu, nei ginkluote; taip pat šiek tiek per du tūkstančius pėstininkų, kurie vėliau atlaikė mūsų naštą. Pagaliau buvo kiti trisdešimt²³ tūkstančių raitelių, labai narsių vyrų. Noriu, kad patikėtum, jog aš niekad nesu nei matęs didesnės raitijos, negu gali surinkti šis valdovas, nei būčiau galėjęs patikėti, jeigu nebūčiau pamatęs, kad iš tiesų, jei panorėtų, galėtų apginkluoti šimtą tūkstančių raitelių. O jau tikrai didesnis nei įtikėtina yra keturkinkių vežimų, gabenančių maistą, skaičius. Juk ir pats nepatikėčiau kuo nors tai pasakojančiu, jei to man nebūtų paliudijusios mano paties akys. O kas gi galėtų patikėti, kad jis gali surinkti dvidešimt tūkstančių keturkinkių vežimų? To jau betrūko, kad drįščiau šitokius dalykus rašyti! Bet rašo tau šitai Pizonas, Pizonas – jau nebe poetų, bet metraščių rašytojų varžovas. Nebent tu iki šiol netiki net savo akimis tai regėjusiu liudininku.

²¹ Užsimenama apie ankstesnę, 1510 m. Pizono vykdytą pasiuntinybę. Tuomet Pizonas popiežiaus Julijaus II buvo pasiųstas pas Vengrijos ir Čekijos karalių Vladislovą bei Lenkijos karalių Žygimantą, kad užtikrintų paramą kovoje prieš Turkiją.

²² Originalo tekstą, kurio čia nepateikiame, galima rasti daugelyje leidimų, iš kurių žinomiausias: *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 202–207, (Nr. CCXLVI). (Prieinamas internete: <https://books.google.lt/books?id=1tpMAAAcAAJ&hl=lt&pg=PA160#v=onepage&q&f=false>).

²³ Verčiame remdamiesi *Acta Tomiciana*, t. 3 tekstu, kurį paremia ir kiti vienalaikiai šaltiniai. Bazelio 1515 m. leidime pateikiamas skaičius *sexdecim equitum milia* – šešiolika tūkstančių raitelių.

Tolesnis paaiškinimas, kodėl reikalinga tokia didžiulė gurguolė kariuomenei aprūpinti, yra kartu ir LDK teritorijų, plytinčių iki Maskvos kunigaikštystės, apibūdinimas, nurodant net konkretų atstumą nuo Vilniaus iki Smolensko:

Taip daroma ne dėl prabangos, bet iš būtino reikalo. Žmonėms maistą reikia gabenti kinkomaisiais gyvuliais dėl vietovių, kurios įžymios vien savo dykumu, kad jo užtektų tiek ilgai, kiek laiko tenka išbūti. Šimtą lietuviškų mylių, kurios sudaro šimtą dvidešimt vokiškų (nes tiek kelio yra nuo Vilniaus iki Smolensko), beveik nieko nematyti, išskyrus klampynes bei pelkes: visa yra nederlinga ir nesvetinga. Dabar pagalvok sau, kiek reikia maisto. Pridėk tai, kad net jau ir atvykęs į numatytą vietą ne mažiau kentėtum dėl grūdų bei kitų būtinų dalykų trūkumo, – tiek dėl nederlingų žemių, tiek dėl to, kad viskas yra prieš nuniokota.

Na, o po gero mėnesio Pizonui ne mažiau nuostabos ir pasigėrėjimo sukėlė matyti triumfo vaizdai, apie kuriuos jis ima pasakoti aprašęs pačią pergalę ir jau remdamasis šviežiais savo paties įspūdžiais:

Priešų žuvo apie keturiasdešimt tūkstančių, į nelaisvę buvo paimti keturi tūkstančiai, o su jais – visi kariuomenės vadai, kurių buvo aštuoni, tarp jų pirmieji po Maskvos kunigaikščio; kunigaikštis Michailas Golica su trimis šimtais kilmingųjų, tarp kurių yra daugelis didikų.

Šiuos karalius su savimi prieš tris dienas tarsi triumfo eisenoje įvedė į Vilnių, ganėtinai išvaizdžius vyrus. Iš tiesų man per visą gyvenimą neteko matyti nieko šlovingesnio, susijusio su iškilmingomis karinėmis eisenomis. Likusių belaisvių dalis buvo išskirstyta po miestus, dalis liko pas nugalėtojus, kur iki šiol laikomos ir vėliavos²⁴, nes ir jos visos iki vienos buvo paimtos. Mat karalius su dvariškiais – ir tai tik su nedaugeliu – sugrįžo į Vilnių, karo vadams pasiuntęs keturtūkstantinę

²⁴ Ši vieta rodo, kad Pizonas laišką ar bent jo dalį rašė perteikdamas išties šviežius įspūdžius, tuo momentu, kai valdovas su pergalinga palyda jau triumfuodami sugrįžo į Vilnių, bet prieš vėliavos dar nebuvo iškabintos katedroje. Pizonas, išvykęs iš Vilniaus lapkričio 20 d., jų taip ir nepamatė. Mat jeigu pasitikėsime *Acta Tomiciana* sudarytojo Stanislovo Gurskio žodžiais, jas su kitais belaisviais į Vilnių atsigabeno Konstantinas Ostrogiškis jau vėliau, žiemą, sugrįžęs čia 1514 m. gruodžio 3 d.: „Ostrogo kunigaikštis Konstantinas, pergalingos kariuomenės aukščiausiasis vadas, sutriuškintų maskvėnų vėliavas ir karo ženklus atgabeno į Vilnių ir sudėjo katedrinėje bažnyčioje.“ *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 158.

pailsėjusią kariuomenę, kurią turėjo pasilikęs savo apsaugai, kad pasinaudotų pergale, o svarbiausia – kad atsiimtų Smolensko pilį.

Nemažai laiko praleidęs Lietuvoje Pizonas puikiai susigaudė realioje (ne tik antikizuotoje – mat antikinių geografinių sąvokų laiške praktiškai nėra) Europos Rytų geografijoje: kur ir kokia yra upė Dniepras, už kurios vyko mūšis (nors pati Oršos pilis nepaminima), net koks atstumas nuo Smolensko iki Maskvos (rašo: „[...] Maskvėnas, vos sužinojęs apie saviškių pralaimėjimą, vien su negausia palyda iš Smolensko pilies strimgalviais išskubėjo namo tokiu greičiu, kad per vieną dieną ir naktį įveikė 300 mylių“), jam aišku ir kokia grėsmė pralaimėjimo atveju būtų kilusi Vilniui, iš kurio vykti toliau pas tironą Maskvėną jis visai neturėjo noro.

Turint galvoje, su koku priešu vyko karas, nenuostabu, kad Pizono dėmesį ne mažiau traukė žinios ir apie Maskviją, ir apie Lietuvos rusėnus. Tos vietovės, anot jo, „įžymios vien savo dykumu“, kur net ir stengiantis atsiimti Smolenską būsią sunku išsilaikyti „dėl maisto trūkumo, ypač kinkomiems gyvuliams“, ir būsią sunku išsaugoti „dvidešimt tūkstančių paimtų kaip grobis arklių“.

Iš konkrečių asmenų, be pačių kariaujančių valdovų, Pizonas tik prabėgomis pamini „Polocko pilies viršininką ir poną“ Albertą Goštautą (nenurodydamas vardo) ir jo karinį reidą. O platesnes pastraipas skiria dviem svarbiems tų dienų asmenims – tai prieš mūšį norėjęs grįžti pas valdovą Žygimantą kunigaikštis Mykolas Glinskis, karo kaltininkas su nuskambėjusia išdavystės istorija, bei labai išgiriamas Konstantinas Ostrogiškis, kuriam autorius neranda ką prikišti, išskyrus stačiatikišką tikyba, kurią čia pat pateisina.

Nors apskritai Pizonui neatrodo labai aktuali distinkcija tarp lietuvių ir lenkų²⁵, bet esant reikalui jis ją daro. Tiesa, tik perteikdamas maskvėnų požiūrį – atpasakodamas Maskvėno grasinimus: „visiems lenkams grasino mirtimi, o lietuviams – grandinėmis“. Pizonas gana smulkiai apibūdina rusėnus, jų tuometinę padėtį LDK, Vilniuje ir „Maskvijos tironijoje“, apie kurios valdovą kalbant jam didžiausią įspūdį darė turtai, anot jo, nesulyginami su jokio kito Europos valdovo. Progą papasakoti apie rusėnus laiško autorius randa, kai apibūdina siunčiamų draugui maskvėniškų pinigų įrašus:

---

²⁵ Vienus ir kitus, tiesiog su jais tapatindamasis ir neslėpdamas savo požiūrio Maskvos tironijos akivaizdoje, popiežiaus pasiuntinys apibendrintai daug kartų vadina „mūsiškiais“ (*nostri*).

Rusėniškieji turi žymenis su graikiškomis raidėmis, galiausiai ir tikėjimas yra toks pats. Nes juk yra krikščionys, tik schizmatikai. Turi šventoves, ypač čia, Vilniuje, turtingas aukso, sidabro ir brangakmenių. Vos prieš kelerius metus jos čia pradėtos statyti iš akmens ir net su didelėmis išlaidomis, kadangi iki šiol turėjo tik medines ir nelabai dailias. Nes rusėnai (jei dar ir tai pridėčiau) iš prigimties už lietuvius guvesni, dėl to yra taip, kad nemenkai pasižymi savo darbais²⁶. Daugelis iš jų turi itin didelį polinkį į išdavystės ydą, kuri įsiskverbė į kai kurių didikų arba kunigaikščių namus. Nes ir šiame neseniai vykusiame kare vienas rusėnas kunigaikštis²⁷ metęs visus saviškius pasidavė Maskvėnui, nors karaliaus dvare paliko puikų jaunuolį sūnų. Daugelis jų (kaip tikima) slapta prijaučia Maskvėnui, ir ne dėl kokios kitos priežasties, o daugiausia dėl religijos, nes ji visur yra bendra, ir daugelis perbėgtų, jei nesibijotų gerai žinomos Maskvėno tironijos.

Taigi Pizonas su kita informacija pateikia lietuvių bei rusėnų palyginimą, sakytume, verslumo požiūriu, ir jis yra ne lietuvių naudai. Apskritai pasiuntinio laiškas, nors ištis gana padrikas, bet parašytas ganėtinai graikščiai, smagiai, dinamiškai, siūlė Europai nemenką žiupsnį informacijos apie šiuos kraštus ir Lietuvos padėtį. Na, o baigdamas laišką Pizonas nesusilaiko nepastebėjęs to, kas, galima sakyti, buvo *locus communis* Lietuvą aprašinėjusių keliautojų, ypač atvykusių iš tokių šiltų kraštų kaip Italija, tekstuose – tai, anot jo, tolimos šiaurės kraštas, pasižymintis šalčiais (nors Pizonas Lietuvą paliko lapkritį, nežinia, ar sulaukęs tikrų speigų):

Jau nedaug kelio mane skiria nuo Šiaurės Okeano, ir dar toliau esu verčiamas keliauti.

Čia jau rugsėjį prasideda žiema, kuri užgriūna tokia atšiauri, jog daugeliui nutinka taip, kad lieka be nosies. Vasarą naktys trumputėlės, o žiemą mažai dienos.

Bendras Pizono pasakojimo paliekamas įspūdis apie Lietuvą nevienareikšmis ir sudėtingas. Tai toliausias kraštas, kurio sostinėje pasiuntinys dar jaučiasi saugus ir globojamas. Europinės katalikiškos oikumenės pakrastyje

²⁶ Arba: statiniais, dirbiniais (*operibus*).

²⁷ *Acta Tomicianiana* teksto variante (t. 3, p. 206) įrašyta Mstislavskio pavardė, o visa ši vieta skambėtų: „vienas rusėnas kunigaikštis Mstislavskis su visais saviškiais pasidavė Maskvėnui“. Mstislavskį savo *Kantilenoje* mini ir Kricijus.

atsidūrusio autoriaus smalsų žvilgsnį traukia daug neregėtų, naujų jo patirčiai dalykų, kuriuos jis su entuziazmu fiksuoja ir aprašo kaip skaitytojui patrauklią egzotiką. Tai ir kraštas, iš kurio garsios sostinės išžygiavęs valdovas pasiekia pergalę prieš beprotiškai pasipūtusį galingą Maskvos tironą; toji pergalė busi pelnyta „ne be šventųjų malonės, nes ir kitais atvejais pats karalius yra ir visuomet buvo iš tiesų pavyzdingiausias krikščionis. Juk visos bažnyčios skambėjo nuo maldų už pergalę, o šią pasiekus – nuo padėkos maldų.“ Kita vertus, atsispindi ir daugiatautės valstybės problemos bei įtampos dėl stačiatikių rusėnų dalies visuomenėje, dėl stačiatikių kunigaikščių, prijuočančių Maskvai. Pasiuntinys praleido pakankamai laiko, kad akivaizdžiai susipažintų su realia padėtimi ir valstybės problemomis. Gasdino jį atoki šiaurės vieta, klimatas, Maskvos tironijos kaimynystė, guodė valdovo palankumas ir pergalė. Parodytas svetingumas ir pagarba turėjo atpirkti tolimos misijos ir kelionės bei kultūrinių skirtumų keliamus nepatogumus. Tie kontrastai literato talentą turėjusį pasiuntinį slėgė, privertė ne kartą sudejuoti, ir galime suprasti jo palengvėjimą (išreikštą, žinoma, ir eilėmis) gavus proga palikti šį kraštą.

Mat 1514 m. lankydamasis Lietuvoje Pizonas, vienas iš garsių to meto Europos poetų humanistų, susijusių ir su Erazmu Roterdamiečiu, parašė ne vieną eilėraštį. Keli iš jų yra išlikę. Mums svarbesni yra du.

Visų pirma minėtinas eilėraštis, pavadintas (galbūt leidėjų) tiesiog „Epigrama“. Tai bene vienintelis Pizono poezijos kūrinys, kuris tokiu pavadinimu buvo publikuotas netrukus – 1515 m. pradžioje Romoje išėjusiame jau ne kartą minėtame poezijos rinkinyje *Carmina*²⁸. Tai priešpaskutinis to rinkinio eilėraštis (o paskutinis – pagal turinio sąrašą leidinio tituliniam lape, kur nutylėtas gale esantis Androniko Trankvilo eilėraštis). Tad jis svarbus ir tuo, jog buvo paskelbtas ir žinomas platesniam amžininkų ratui. Eilėraštis skirtas pergalei ir visų pirma valdovui Žygimantui pašlovinti. Jis taip pat ilgiausias iš mums rūpimų Pizono „lietuviškųjų“ eiliuotų tekstų.

Kompozicinis eilėraščio pagrindas – paralelė: prieš ketverius metus įvykusios pasiuntinybės ir dabartinės, į pirmąją pasiuntusio popiežiaus Julijaus II ir dabartinio – Leono X, anuomet regėtosios Krokuvos bei triumfo prieš valakus ir dabar regimo Vilniaus bei triumfo prieš maskvėnus; galiausiai – valdovo

²⁸ „Iacobi Pisonis Epigramma“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, f. Diiii v – E v.

Žygimanto ir savosios sėkmės bei likimo tam tikras sugretinimas, žadant ateityje dar labiau valdovą išgarsinti eilėmis. Taigi du popiežiai, dvi pasiuntinybės, dvi sostinės, dveji įveikti priešai, du triumfai, nuo kurių paminėjimo ir pradamas eilėraštis. Vilnius poetui šiuo atveju rodosi nė kiek ne menkesnis už Krokuvą, kuri pirmoji paminėta tik dėl chronologijos; abiem miestams jis randa gražių ir gyvus išpūdžius atskleidžiančių žodžių. Vilnius, kuriame įvyko triumfo eisena po Oršos pergalės, poeto tekste, kaip jau minėjome aukščiau, pasižymi įpūdingais mūrais dunksančia ir, galima suprasti, valdovo Žygimanto tebestatoma, pilimi. Epizodas skamba taip:

Vidi ego tercentum non uili stemmate Moscos,
    Vincta triumphali subdere colla iugo,
Quattuor e captis delectos millibus et si
    Bis duo uectarat iam decuplata charon.
Arx ubi conspicuis Rex te eminent auspice muris
    Vilnaque sub septem recta trione riget,
Nunc Leo dum Medices morbos ab ouilibus arcet
    Et seno decimum continet orbe gregem,
Qui uocat affectu te ad pacis iura paterno
Spondet et emeritam Rex tibi magne rudem.

Aš mačiau, kaip trys šimtai aukštakilmių maskvėnų
    Lenkė sukaustytus po jungu triumfo kaklus,
Atrinkti jie iš ketverto tūkstančių buvo belaisvių,
    Plukdė Charonas išvis dešimtį kartų daugiau.
Ten, kur mūrais žymiais pilis, tau valdant, karaliau,
    Dunkso ir Vilnius tvirtai stiebias po šiaurės dangum,
Leonas kai Medičis²⁹ ligas veja lauk nuo avidžių,
    Kaimenę didžių draugėn ratais sujungia šešiais³⁰,
Tėviška meile taikos įstatymui kviečia paklusti,
    Didis karaliau, ir tau žada atlygint vertai.

(eil. 11–20)

²⁹ Leonas X, popiežius nuo 1513 m. iki mirties 1521 m. Iš Medičių giminės (Giovanni di Lorenzo de' Medici). Eilėraštyje žaidžiama šio vardo sąskambiu su lot. ž. *medicus*, reiškiančiu gydytoją.

³⁰ Popiežiaus Leono X herbas – šeši heraldiniai rutuliai auksiniame herbiniam skyde.

Šis eilėraštis iki šiol buvo tik prabėgomis paminėtas Nowako-Dłużewskio³¹, bet detaliau neanalizuotas, juolab lietuvių tyrėjų, o jo vertimą taip pat pateikiame pirmą kartą. Nenuostabu, kad iki šiol niekas jo nepalygino su variantu, 1554 m. išspausdintu pomirtinėje Pizono kūrybos rinktinėje *Schedia*³². O pasirodo, kad autorius pirmą teksto variantą gerokai paredagavo. Čia ne vieta apžvelgti visus lyginant atsiveriančius taisymus, tačiau atkreipsime dėmesį į dvi pakeistas eilutes, susijusias su mūsų tema. Minėtame 1554 m. leidinyje aukščiau pacituotos eil. 15 ir 16 pakeistos taip:

Hic vbi Lithuanas princeps moderaris habenas,
Claraque sub septem Vilna trione iacet.

Viena vertus, autorius (o mūsų manymu, darytieji taisymai ir rodo, kad redagavo ne koks nors rengėjas, bet būtent autorius) atsisakė jo viešnagės metu aktualios, bet praėjus nemažai laiko jau pasikeitusios realijos, apie kurią kalbama pirmoje eilutėje. Anuomet, 1514 m., apdainuotą kylančių Žygimanto statomų Vilniaus pilies mūrų vaizdą jis pakeičia daug bendresniu į valdovą nukreiptu posakiu, valdomo krašto nusakymu, kuriame jau atsiranda Lietuvos vardas: „Čia, kur būdamas valdovas savo rankose laikai Lietuvos vairą (pažodžiui – vadeles).“ Antroje eilutėje vaizdingas pasakymas „Vilna riget“ (Vilnius stūkso) pakeičiamas į taip pat, sakytume, bendresnį, atsisakant vizualumo ir pabrėžiant miesto garsą, šlovę, žinomumą: „Šiaurėje (pažodžiui – po Grįžulo Ratais) plyti garsusis Vilnius.“

Atskirą eilėraščių Lietuvai ir Vilniui Pizonas skyrė ir jau išvykęs ar išvykdamas iš čia, bei džiaugdamašis, kad pagaliau gali palikti šį šiaurės kraštą ir baigti diplomatinę misiją. Eilėraštis taip ir pavadintas – „De Lithuania“ („Apie Lietuvą“). Jis jau žinomas Lietuvos skaitytojams³³, tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad poetui tebegyvenant, atrodo, nebuvo išspausdintas, išėjo tik

³¹ Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 58. Trumpas turinio apibūdinimas taiklus, bet neišsamus ir netikslus (teigiama, kad Pizonas pateikė savo įspūdžius, kaip dideli būriai maskvėnų belaisvių buvo „atvesti į Lenkiją“).

³² [Iacobus Piso,] *Iacobi Pisonis Transsylvani, oratoris et poetae excellentis Schedia*, Viennae Austriae: Excudebat Michael Zimmermann, 1554, f. C r.

³³ *Gratulatio Vilnae: textus electi XVI-XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI-XVIII amžiaus tekstų rinkinys*, sudarė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 76–77.

minėtame rinkinyje *Schedia* 1554 m.³⁴ Per keturis viešnagės Vilniuje mėnesius poetas eilėraštyje mini turėjęs ne daugiau negu penkias malonias, džiaugsmingas dienas (*iucundos dies*). Pirmoji – kai, po ilgos kelionės per karštį, nesvetingais miškais apdulkėjęs, atsigėrė Vilniaus vandens; antroji – kai pamatė valdovo veidą ir prisilietė prie skeptrą laikančių jo rankų (tai audiencija, prieš Žygimantui išvykstant į karo žygi; valdovas specialiai užtruko ir sulaukė popiežiaus pasiuntinio Vilniuje); trečioji – kai pasiekė žinia, kad „mūsų kariai“ nenukentėję sumušė priešus, t. y. žinia apie pergalę prie Oršos; ketvirtoji – kai teko pamatyti karalių, triumfo eisenoje vedantį daugiau belaisvių priešo vadų nei bet kas kitas; ir galiausiai išaušo penktoji, geriausioji diena, kai valdovas maloningai leido jam išvykti. Eilėraščių Pizonas baigia dviem eilutėmis, kuriose atsiseikina su Lietuvos žeme (*Tellus Lithuana valebis*) ir su palengvėjimu pareiškia, kad šioje jam dideliu išbandymu buvusioje šalyje nenorėtų gyventi net ir būdamas dievu...

Minėtame 1554 m. išleistame rinkinyje yra ir dar du eilėraščiai, vienaip ar kitaip susiję su poeto vykdyta diplomatine misija Lietuvoje. Kartu su dviem aptartaisiais tame rinkinyje publikuotais poetiniais tekstais jie sudaro 4 eilėraščių teminę grupę. Kadangi Pizono „Epigrama“, mūsų aptarta pirmoji, rinkinyje *Schedia* pavadinta „Lenkijos karaliui Žygimantui“ („Regi Poloniae Sigismundo“), tai po jos eina eilėraštis pavadinimu „Apie tą patį karalių Žygimantą“ („De eodem rege Sigismundo“)³⁵. Jame Žygimantas aukštinamas kaip „karalių pavyzdys ir garbė“, kurio pergalės įkvėpti ir vadovaujami pulkai turi drąsiai kilti ir nedelsdami žygiuoti į kovą su turkais. Tokia mintis nestebina, nes Europos valdovų pajėgų vienijimas karui su Turkija (net atitraukiant jas nuo kovos su puolančia stačiatikiška Maskva) ir buvo vienas pagrindinių diplomatinių Pizono, atstovavusio popiežiui, tikslų. Eilėraštyje minimi Dniepre žirgus girdantys Maskvėną nugalėję Žygimanto kariai, tačiau kokių nors kitų Lietuvos realijų nerandame.

Kadangi antrasis mūsų aptartas eilėraštis rinkinyje vadinasi „De Lithuania“, po jo įdėtas paskutinytis šios grupės eilėraštis pavadintas „De eadem ad Zalkanum“ („Apie tą pačią [Lietuvą], Zalkanui“). Po tokios nuorodos į Lietuvą pavadinime galime tikėtis būtinai ką nors apie ją perskaityti. Tačiau gali būti,

³⁴ [Iacobus Piso,] *Schedia*, f. C v–Cii r.

³⁵ *Ibid.*, f. C v.

kad eilėraščiams pavadinimus suteikė rinkinio, išleisto po autoriaus mirties, sudarytojas, nelabai tiksliai įsivaizduodamas aprašomas realijas. Šiam eilėraščiui būtų derėjęs koks nors kitoks, tikslesnis, pavadinimas, nes su Lietuva jis turi mažai ką bendra, jos ieškodami nusiviliame. Kalbama ne apie Lietuvą, tačiau iš misijos Lietuvon atvežtą dovaną, – tekintus klevinius dubenėlius. Vietos, iš kur jie gauti, nusakytos labai apibendrintai: „Kur Europą ir Aziją tarsi tarpininkas skiria Tanajido upė, kurią iš vienos pusės geria Maskvėnas, iš kitos – Getas“ (*Qua Europam, atque Asiam Tanais secat arbiter amnis, / Quem bibit hinc Moschus, quem bibit inde Geta*). Ar tik nebus pagrindinis autoriaus tikslas pasigirti eilėraščio adresatui, būsimam Estergomo vyskupui Vladislovui Zalkanui, į kokius tolimus žemės pakraščius jis buvo nukeliavęs. Tad ir Lietuvos paminėjimas šiuo atveju galėjo būti per mažai egzotiškas. Su Lietuva eilėraštis tiesiogiai būtų susijęs tik tuo atveju, jei suvenyriniai dubenėliai būtų buvę įsigyti gerokai arčiau Dono, rusėniškose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijose, kurių nekontroliavo totoriai...

1. 3. JONAS DANTISKAS

Tai bene vienintelis Lenkijos autorius, kuris galėtų bandyti varžytis savo poetine kūryba, bent jau vėlesniaja, su aukščiau aptartu Kricijumi. Jis tarnavo karaliaus Žygimanto kanceliarijoje, į ją priimtas 1507 m. kaip Prūsijos reikalų referendorius³⁶. Panašiai kaip Kricijus, jis 1514 m. rudens karo kampanijos metu buvo atvykęs į Vilnių, iš kurio vėliau, kaip užsimena ir kai kur savo eilėse, su karaliumi vyko į Krokuvą, dar vėliau – į Vieną. Bet vargu ar poetas buvo nuvykęs iš Vilniaus bent iki stovyklos Borisove, nes neabejotinai tokį faktą bent prabėgomis būtų pats paminėjęs. Tad savo didžiausią kūrinį, skirtą Oršos pergalės pašlovinimui, turbūt parašė būtent Vilniuje³⁷. Tai kartu su Valentino

³⁶ Władysław Pocięcha, „Dantyszek (von Höfen, Flachsbinder) Jan (1485–1548)“, *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków: Skład główny w księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1938, t. 4, p. 424–425. Apie mums rūpimus Dantisko gyvenimo metus rašoma tik tiek: „na kresach litewskich, gdzie bawił w głównej kwarterze króla podczas wyprawy na Moskwę, w heksametrycznych *Silvae* (na wzór Stacjusza) opiewał zwycięstwo pod Orszą.“

³⁷ Žr.: Stanislaus Skimina, „Praefatio“, in: [Ioannes Dantiscus,] *Ioannis Dantisci poetae laureati Carmina*, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochranovium*, t. 7), edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, Cracoviae: Sumptibus Polonicae Academiae Litterarum et Scientiarum, 1950, p. XXIV; Władysław Pocięcha, *Królowa Bona (1494–1557): Czasy i ludzie Odrodzenia*,

Ekijaus „Himnu“ bei įžanginiu ketureiliu atskirame leidinyje išspausdintas kūrinys „Silva“ (tiksliau – „Sylvula“)³⁸. Tačiau jo eilėse užuominų apie lietuviškąsias realijas nėra daug, jos nėra labai aiškios.

Galime pastebėti, kad gana abstraktūs Dantisko eilių žodžiai tiko visoms Žygimanto valdoms, taip pat – poeto tėvynei Lenkijai. Taip pat galima numanyti, kad rašydamas apie sugrižtantį į kraštą džiaugsmą po karo, kreipdamasis į karalienę, netrukus pamatysiančią karaliaus triumfą³⁹, jis prieš akis turėjo visų pirma Vilnių, kur tuo metu grįžtančio valdovo laukė karalienė, kur vėliau ir įvyko triumfas, kur, matyt, tuo metu buvo ir pats poetas. Bet tokia situacija nėra aiškiai artikuliuojama tekste, tik nuspėjama.

Eilės (priminsime, kad jas spėta Krokuvoje išspausdinti neįtikėtinais greitai – jau rugsėjo 23 d. data!), kaip regis ir iš aptartų užuominų, yra parašytos gavus žinią apie pergalę, bet pačiam Žygimantui į Vilnių dar neįžengus. Kai poetas kviečia: „neškite, vaikai, deglus, nuo aukštų bokštų tešviečia ugnys ir tekyla į dangų džiaugsmo šūkiai, kiekvienas tedėkoja nugalėtojui karaliui ir garsiesiems savo laiko kariams, kurių dėka buvo pelnyta pergalė“⁴⁰, jis turėjo ar galėjo turėti galvoje ne vien Krokuvos, bet ir Vilniaus miestiečius. Nors baigiamaisiais eilėraščio žodžiais (jog ir pats kaip padėką sukūręs šias eiles, kokias tik sugebėjo, liudijančias tokį didį triumfą, ir pasirūpinęs jas išspaus-

---

Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1949, t. 2, p. 22. (Čia Pociecha pažodžiui pakartojo žinyne *Polski Słownik Biograficzny* savo pateiktą informaciją, kurią pacitavome aukščiau.)

³⁸ [Ioannes Dantiscus,] „Sylvula de victoria inlyti Sigismundi regis Poloniae contra Moschos“, in: *Ioannis Dantisci Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis Illustrissimi principis Sigismundi dei gratia Regis Poloniae Russiae Prussiae Magnique ducis Lithuaniae d[omi]ni atque heredis*, Grachoviae: Per Florianum Vnglerium, XXIII Septembris, Anno 1514; 4 f. sine num.

³⁹ „Huc, ubi erant luctus igitur curaque profundae / Et vultus tristes, et singultantia verba / Hactenus, huc redeant citharae facilesque choreae / Et risus dulcesque ioci! Depone moroso / Pectore tristitias, regni regina Poloni / Incluta, victoris claros visura triumphos / Paulo post, dum compositis his undique rebus / Faustiter huc portans victricia signa redibit! / Omnes, Arctoi qui sunt sub sidere caeli, / Extollant tensas laeto de pectore palmas / Et laudes hilares animis, et carmina Christo / Per plateas, vicos, regiones, compita cantent!“ – Cituojama pagal Stanisławo Skiminos leidimą: Ioannes Dantiscus, „De victoria Sigismundi“, in: [Ioannes Dantiscus,] *Ioannis Dantisci poetae laureati Carmina*, p. 61–62, eil. 44–55.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 63, eil. 88–92: „Ferte faces, pueri! Celsis de turribus ignis / Luceat et laetus feriat modo sidera clamor! / Victori quisquis regi clarisque sub isto / Tempore militibus, per quos victoria parta est, / Gratetur! [...]“

dinti) autorius jau netiesiogiai nurodo į Krokuvą⁴¹, nes ten, o ne Vilniuje buvo spautuvės, kuriose tai buvo galima padaryti.

Pasiektos pergalės kontekste šiose Dantisko eilėse paminėtas Dniepras, Maskvos valdovui Vasilijui atitekęs Smolenskas. Aukštindamas nugalėjusių karių nuopelnus, apie lietuvių karius poetas kalba pirmiau paminėjęs lenkus: „didžiadvasiai lenkai kovoje savąja dešine išklojo klastingus Skitijos žmones“ (*Magnanimi dextra prostrarunt Marte Poloni / Infidas Scythiae gentes [...]*, eil. 56–57). Tačiau ir lietuvių narsai pavaizduoti yra skirtas tikrai deramas dėmesys.

Nec Lithuana cohors, lituis nunc pervia signa
Primitus in Moscos quae forti pectore duxit,
Praetereunda venit validis tot corde manuque
Plena viris, qui vastata felicibus ausis
Pro patria intrepidi primum certamina inibant
Impensisque suis externum militem in hostes
Aequis ducebant gradibus, tot milia passim,
Cunctaque Moscorum prostrarunt agmina mille.

(eil. 62–69)

Pateikiame šios vietos prozinį vertimą:

Negalima nutylėti ir žengiančių lietuvių būrio, kurie narsiomis širdimis pirmieji prieš maskvėnus trimitais trimituodami vedė kliūčių nepažįstančius pulkus, kuriuose buvo gausu drąsiaširdžių ir jėga pasižyminčių vyrų, kurie gindami nusiaubtą tėvynę sėkmingai rodė narsą ir pirmieji be baimės pradėdavo kautynes, ir vedė taip pat šaltakraujiškai į priekį žengiančius savo lėšomis nusamdytus užsienio karius, kurių šen ten buvo daugel tūkstančių, ir išklojo visas tūkstantines maskvėnų gretas.

Tokį poetinį įvertinimą galime laikyti gyvų įspūdžių iš Vilniaus atšvaitu. Ne veltui, pastebėjus garbingą lietuvių poetinį aprašymą, šita dalis Dantisko

⁴¹ *Ibid.*, eil. 106–108: „At ipse, / Quos subito potui numeros conflare calore, / Excudi, tanti testes utcumque triumpho.“

„Silvos“ buvo išversta ir publikuota pasaulinės poezijos tekstų apie Lietuvą antologijoje⁴².

Bet apskritai iš šio Dantisko panegirinio eilėraščio, 1515 m. dar kartą perspausdinto Romos leidinyje *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, skaitytojai nedaug ką tegalėjo sužinoti apie Lietuvą. Todėl dar paradoksaliau atrodo tai, kad šalies įvaizdžiu nesidomėjęs ar bent jo plačiau neatspindėjęs tuomet, kai dar buvo Vilniuje, vėliau Dantiskas rado daugiau progų užsiminti apie Lietuvą, lietuvius, ypač – kai po ketverių metų rašė epitalamiją naujų karaliaus vestuvių su Bona Sforca proga. Kad ir kaip būtų keista, būtent čia, o ne iš karto po Oršos pergalės ar Vienos suvažiavimo kūrinuose, su užmoju, artėjančiu prie epinio, išaukštinta ir narsi Lietuvos kariuomenė, ir mūšiui vadovavęs jos vadas Konstantinas Ostrogiškis, sukuriamas poetinis mūšio vaizdas, tik toliau eilėraštyje jau skiriant atitinkamą dėmesį ir lenkams⁴³. Galbūt poetas, jausdamas, kad Oršos pergalei nebesukurs kitados žadėto ilgo atskiro poetinio veikalų, ilgai brandinęs sumanymą, šią pareigą bent iš dalies atliko rašydamas epitalamiją karalienei Bonai, kuris, deja, taip ir liko tuomet neišspausdintas. Gali būti, kad epitalamijai šiame išplėtotame epizode net panaudojo kokius nors jau turėtus dienos šviesos neišvydusio epinio kūrinio apmatų ar paruošas. Šį epizodą jau yra pastebėję ir lietuvių tyrėjai – pasaulio šalių poetų posmų apie Lietuvą antologijoje yra pateiktas tos ištraukos vertimas, atliktas Antano Rukšos⁴⁴. Mūsų temai rūpimi epizodai užima dešimtis hegzametro eilučių ir yra per ilgi cituoti, todėl pateiksime tik vieną, prasidedantį ties įrašu marginalijoje *Lithuanorum exercitus* („Lietuvių kariuomenė“):

⁴² Dantisko eilėraščio ištrauka į lietuvių kalbą išversta Antano Rukšos: Joannes Dantiscus, „Žygimanto pergalė“, in: *Nemarioji žemė. Lietuva pasaulinės poezijos posmuose: Antologija*, sudarė Alfonsas Tyruolis, Kaunas: Varpas, 1992 (fotografuotinis leidimas; pirmasis leidimas: Bostonas: Išleido Juozas Kapočius, 1970), p. 60–61. (Išversta nuo eil. 63 iki paskutinės eil. 108.)

⁴³ [Ioannes Dantiscus.] „Epithalamium reginae Bonae“, in: Ioannis Dantisci poetae laureati *Carmina*, (*Corpus antiquissimum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochranovium*, t. 7), edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, Cracoviae: Sumptibus Polonicae Academiae Litterarum et Scientiarum, 1950, p. 104–105 (Nr. 24).

⁴⁴ Joannes Dantiscus, „Ties Orša (Iš epitalamijos karalienei Bonai)“, in: *Nemarioji žemė. Lietuva pasaulinės poezijos posmuose: Antologija*, sudarė Alfonsas Tyruolis, Kaunas: Varpas, 1992 (antras, fotografuotinis leidimas; pirmasis leidimas: Bostonas, išleido Juozas Kapočius, 1970), p. 59. (Išverstos originalo eil. 204–222.)

[...] Huc ergo, ut cernis, convenimus una,
 Legimus ex omni praestantes corde manique
 Gente viros, quos hic horrendis fervere in armis
 Conspicis et toto late discurrere campo.
 Hos revocare grave est, flagrantes pectoris aestus
 Intrepidi, unanimes ad castra hostilia gestant.
 Nonne vides, Lithuana cohors instructa feroci
 Ut graditur strepitu duce Constantino et ut ille,
 Celsus equo, nunc huc promptus, nunc cursitat illuc
 Hortaturque suos nimiumque audacibus obstat
 Accusatque morae segnes et voce cohortes
 Offirmat scita atque animos maturat in hostem?
 Respice, cum placuit tibi castra invisere, longis
 Ordinibus cataphractorum quot milia late
 Exsultant procul atque ferunt rutilantibus armis
 Phoebos radios, cuneique quot inde sequuntur
 Conductorum equitum, peditumque quot inde manipuli,
 Scuta, enses, tormenta, sudes, hastilia, vectes,
 Velituumque manum peltatorumque recense!
 Non tot apud Troiam, bellum dum gessit Atrides,
 Te vidisse olim belli reor arma virosque.
 Stant acies alacres, et equi pedibus sola pulsant
 Pertaesique moras spumantia frena retractant.
 Tympana pulsa feris obtortaque cornua bombis
 Terribilesque tubae resonant saeva agmina circum.

(eil. 198–222)

Taigi čia, kaip matai, susirinkome į vieną vietą, / iš visos tautos parinkome širdies
 narsa ir jėga pasižyminčius / vyrus, kuriuos čia matai ginkluotus šiurpulingais
 ginklais, / nenustygstančius ir plačiai jodinėjančius po visą lauką. / Juos sunku
 yra prisišaukti atgal – jausdami krūtinėse įkarštį / bebaimiai, vieningi veržiasi link
 priešo stovyklos. Ar nematai, kaip žvangėdami drąsiai žengia išsirikiavę / lietuvių
 pulkai, vadovaujami Konstantino, ir kaip jis / iškilus ant žirgo greitai jodinėja tai
 šen, tai ten, / ragina saviškius, pernelyg pramuštgalviškus sustabdo, / nerangiuo-
 sius vainoja dėl delsimo ir balsu kelia / pulką narsą, ir skatina pasiryžimą pulti

priešą? / Kadangi jau panorai apžiūrėti karo stovyklą, pažvelk, / kaip toluomoje tūkstančiai šarvuotų karių plačiai / nusidriekusiame gretose džiūgauja ir Febo⁴⁵ šviesą / atspindi auksu žėrinčiais ginklais; kiek daug paskui / seka samdytų raitelių pulkų, kiek pėstininkų būrių. / Įvertink, kiek skydų, kalavijų, pabūklų, smaigų, iečių, vėzdų, / koks lengvųjų pėstininkų ir skydais ginkluotų karių būrys! / Manau, kad tiekos karo ginklų ir vyrų nebūtum matęs, / kai prie Trojos kovėsi Atridas⁴⁶. / Stovi žvalios gretos ir žirgai kanopomis daužo žemę, / prailgus laukti vis trūkčioja putotos žąslus. / Virš įniršusių gretų baisiu gaudesiu skamba / daužomi būgnai, susukti ragai ir bauginantys trimitai.

Taip epiniu stiliumi Dantiskas apie jungtinę lietuvių bei lenkų (kurių aprašymo į citatą jau neįtraukėme) kariuomenę rašė vaizduodamas 1514 m. Oršos mūšį, tačiau jau 1518 m. ir visai kita, valdovo antrųjų vestuvių proga.

1. 4. EILĖRAŠTIS RANKRAŠTINIAME MOTIEJAUS DŽEVICKIO KODEKSE

Proginėi Oršos pergalės poezijai priklauso dar vienas eilėraštis, kuris iki šiol literatūroje yra neaptartas ir nepublikuotas. Jis išlikęs Lenkijos didžiojo kanclerio Motiejaus Dževickio įvairių užrašų rankraštiniame kodekse, šiuo metu saugomame Krokuvoje, Jogailaičių bibliotekoje⁴⁷. Tiesioginių įrodymų trūksta, bet visos aplinkybės rodo, kad Dževickio, tuo metu buvusio Vilniuje, aplinkoje atsiradęs poetinis tekstas čia galėjo būti ir parašytas, priklauso prie jau aptartųjų „vilnietišku“ tekstų grupės. Autorystė turbūt taip pat sietina su Lenkijos kanclerio, išsilavinusio humanisto, asmeniu. Nors tvirtai teigti, kad jį parašė pats Dževickis, įrodymų stinga.

Prieš eilėraščių keliais prozos sakiniiais tarsi įvade, nusakančiame sukūrimo progą bei aplinkybes, yra pateikta gana tiksli informacija. Nurodomas mūšio laikas („1514 m. rugsėjo 8 d., tai yra per pačią šlovingosios Mergelės Marijos gimimo dieną“), vieta – Maskvos didžiojo kunigaikščio kariuomenė buvusi sumušta „prie Oršos, anapus Dniepro“. Toks tikslumas poetiniuose tekstuose dažniausiai netiko, gal dėl to ir atsirado ši įvadinė anotacija. O gal tai turėjo būti taip ir nerealizuoto proginio spaudinio paantraštė?...

⁴⁵ T. y. saulės.

⁴⁶ Atrėjo sūnus, Agamemnonas ar Menelajas.

⁴⁷ Sign.: 38.DD IV 40, f. 2v.

Nugalėtojai eilėraštyje nusakomi kaip karaliaus Žygimanto kariuomenė. Mačiusio įvykius Vilniuje liudininko tikrumu dvelkia ir paskutinis įvado sakinys : „Iš to paties priešo atimti trofėjai ir vėliavos, ir buvo pakabintos atminimui Šv. Stanislovo bažnyčioje Vilniuje.“ (*Tropheaque et signa eidem hosti erepta, et in ede Sacra Sancti Stanislai Vilne ob memoriam suspensa sunt.*) Čia mes susiduriame su unikaliu, niekur kitur to laiko dokumentuose neminimu faktu, žinomu daugiau iš vėlesniųjų istorinių (pvz., Venclovo Mikalojaičio⁴⁸) tekstų. Tai svarbi istorinė detalė, padedanti rekonstruoti Vilniuje vykusią triumfo iškilnių scenarijų.

Paties eilėraščio turinys pakankamai abstraktus. Tik todėl, kad yra įvadinė informacija, mums bent kiek konkrečiau gali nuskambėti ir pačiame eilėraštyje esantis trofėjų paminėjimas, kuris kitu atveju ir liktų tik sąlyginis – poetinė bendroji vieta, – kai sakoma:

Hostibus inde tuis gelidum per membra timorem
Incurrent Mosko parta Trophea duce
Qui licet adversum Martem tibi, letaque Mosco
Optarunt forsan tempora, fata diem.
(eil. 27–30)

Todėl taviesiems priešams iki kaulų smegenų stingdančią / baimę tesukelia iš maskvėno kunigaikščio atimti trofėjai, / nors jie tau linkėjo nesėkmingo karo, o maskvėnui turbūt – / tinkamos progos, palankaus likimo bei džiaugsmo dienos.

Tik iš kitų šaltinių žinodami, kad tuo metu Vilniuje karaliaus triumfą ir mūsų belaisvių eiseną atidžiai stebėjo Vokiečių ordino pasiuntiniai, galime numanyti, kad jie ir yra tie, kurie „linkėjo nesėkmingo karo, o maskvėnui – tinkamos progos, palankaus likimo bei džiaugsmo dienos“, kad gasdinimas karo trofėjais skirtas visų pirma jiems, nors ir priešams apskritai.

⁴⁸ Apie Vilniaus katedroje kabėjusias 12 po pergalės prie Oršos pakabintų vėliavų, kurios sudegė per 1529 (t. y. 1530?) m. gaisrą, Venclovas Mikalojaitis rašo IX-ame publikuotame savo veikalo fragmente, plėtodamas mintį apie klastingus maskvėnus, perbėgusius į Lietuvą, bet šnipinėjančius savo valdovo naudai ir kitaip kenkiančius. Žr. Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 59–60 (ten pat originalo p. 32–33).

Faktų požiūriu eilėraštis labai skiriasi nuo ką tik aptartos jo anotacijos, nes poetiniame tekste nėra jokių Lietuvos ar Vilniaus realijų atšvaitų. Nebent tokiu laikytume padėkos Mišių už pelnytą pergalę abstraktų poetinį paminėjimą. Jos, be abejo, vyko ir Vilniuje, bet vyko ir kituose miestuose, kuriuos pasiekdavo džiugi pergalės žinia.

Dževickis, kaip žinoma, buvo vyskupas. Eilėraštyje nestinga dievobaimingų motyvų. Bene pagrindinė jo koncepcijos mintis – raginimas valdovui, kad jis maldingai dėkotų Dievui už parodytą malonę ir suteiktą pergalę, skirtą Jam visą šlovę ir gyrių. Apskritai 31 eilutės poetinio kūrinio visuma turi neišbaigtumo. Gal dėl to, o gal dėl kokių nors asmeninių ar išorinių aplinkybių jis taip ir nebuvo publikuotas. Lietuvišką jo „kilmės“ vietą netiesiogiai teliudija prozinėje įžangėlėje ar anotacijoje esantys lietuviški ženklai, kurių išvelgti eiliuoto teksto kalbėsenoje yra sunku.

2. ORŠOS PERGALĖS POETAU UŽSIENYJE

2.1. BERNARDAS VAPOVSKIS

Mums rūpimu aspektu iš rašiusių užsienyje humanistų įdomesnis, ar bent jau nepalyginamai reikšmingesnis už toliau dar aptarsimus Kristoforą Suchtenijų bei Kasparą Ursiną Velijų, yra lenkų autorius Bernardas Vapovskis. Įdomi jo tuometinė padėtis, užsiėmimai ir pats sumanymas imtis poetinio kūrinio. Galima įtarti, kad pažvelgęs į kitų autorių tekstus, kurios jam teko rengti publikavimui, išsilavinęs humanistas nutarė, jog gali parašyti tikrai ne prasčiau. Ir jam išties pavyko, sukūrė nors ir ne šedevrą, bet ne mažiau už kitus meninės vertės turintį ir vertą dėmesio kūrinį – poetinį valdovo ir jo pergalės panegiriką⁴⁹.

⁴⁹ [Bernardus Vapovski,] „Bernardi Vapovski de Radochonice Panegiris“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscovicorum*, f. C v–D r. Publikuota: Bernardi Vapovski de Radochonice „Panegiris“, in: *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic kantora katedr. krakowskiego część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*, wyd. Józef Szujski, (*Scriptores rerum Polonicarum*, t. II), Kraków: W drukarni c. k. Uniwersytetu Jagiel., 1874, p. 347–353. Ši publikacija buvo paremta 1515 m. Romos spaudiniu, todėl toliau cituojame pagal originalų spaudinį, nurodydami eilutės numerį (iš viso eilėraščių sudaro 228 eilutes).

Vapovskis tuo metu buvo Romoje. Pagrindiniai jo moksliniai interesai buvo geografija ir istorija. Ilgą laiką gyvendamas Romoje jis dalyvavo rengiant Klaudivaus Ptolemajo darbų kritinį leidimą, kartu su Lenkijos kartografiniu vaizdu buvo parengęs ir LDK teritorijos žemėlapi. Vėliau, grįžęs į tėvynę, jis pagarsėjo sukūręs istorijos veikalą, chronologiškai pratęsiantį Jono Dlugošo istoriją, dėl kurio šiais laikais ir yra labiausiai žinomas.

Iš darbų matyti, jog Vapovskis anaipol nebuvo poetas iš pašaukimo. Tačiau Romoje jis tapo Lenkijos karaliaus interesams prie Šventojo Sosto tuomet atstovavusio arkivyskupo Jono Laskio dešiniąja ranka. Svarbus jo vaidmuo įgyvendinant sumanymą parengti ir Romoje išleisti minėtąjį Žygimanto pergalę šlovinančios poezijos proginį rinkinį *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, dažniausiai jis ir laikomas to spaudinio tikruoju sudarytoju. Tuomet sąmoningai buvo pasirinkta į leidinį įtraukti tik poetinius tekstus. Dauguma iš jų ta proga buvo publikuoti pakartotinai. Tokių leidybinių sumanymą papildė tik Laskio prozinė pratarmė-dedikacija. Dėl ekskurso apie slavų etnogenę ir geografiją įtariama, kad net ir ši pratarmė galėjo būti parašyta Vapovskio⁵⁰.

Kadangi prozinės pratarmės autorystę knygoje deklaravo pats arkivyskupas Laskis, o rinkinį sudarė vien poezija, Vapovskis poezijos knygoje įterpti savo autorinį tekstą galėjo vieninteliu būdu – pats imdamasis poeto plunksnos. Tik taip – greta kitų reprezentatyvaus ir pergalės garsinimo politikai svarbaus veikalo autorių paskelbus savo vardą – buvo galima atkreipti valdovo dėmesį bei pelnyti palankumą, kuris praverstų ateityje. (Tą palankumą Vapovskis išties pajuto tais pačiais 1515 m. grįžęs į tėvynę ir gavęs pelningų pareigų.)⁵¹ Humanistinį išsilavinimą turėjusiam rašytojui prabilti eilėmis, juolab turint savo dispozicijoje kitų poetų pastangų vaisius, nebuvo labai sunku⁵². Tam tikros kūrinio vietos (šiuo atveju jos mūsų tiesiogiai nedomina) rodo, jog turėtu dispozicijoje kitų poetų tekstynu buvo pasinaudota. Akivaizdžios ir jau minėtos

⁵⁰ Žr.: Józef Szujski, „Bernard Wapowski i jego kronika“, in: *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochonic*, p. XIII; Józef Garbacik, „Prymas Jan Łaski o fałszerstwach historycznych papieża Piusa II“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. LXXI: *Prace Historyczne*, sąs. 12, 1963, p. 32.

⁵¹ Biografinius duomenis žr. *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut: Piśmiennictwo staropolskie*, t. 3, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965, p. 373–375.

⁵² Bendrą poetinės panegirikos charakteristiką žr.: Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 56–58; Mintautas Čiurinskas, „Valdovas kare: kas pelnė pergalę Oršos mūšyje 1514 metais“, p. 88.

Vapovskio „Panegiriko“ idėjinės sąsajos su ryškiai polonocentristiška Laskio įžvalga. Tad dar įdomiau, kiek vietos Lietuvos realijoms atsiranda išsilavinusio lenkų humanisto, kuris žinių apie pergalę Romoje galėjo semtis tik iš laiškų, kitų poetų bei savo globėjo Laskio, tekste, šlovinančiame pergalę.

Poeto plunksną išbandęs istorikas savo kūrinį pradeda nuo itin plataus, pompastiško mosto, kurį galėtume pavadinti schematiškai deklaratyviu. Jis, plėtodamas poetinę hiperbolę, nustumia šalin didžiojo Makedoniečio pergalės, pelnytą prie Indo ir Eufrato, Tigro ir Gango, vėlesnes Romos pergalės ir kitas, nublanksiančias dabar, kai „garsusis sarmatų krašto karalius Žygimantas Kazimieraitis⁵³, didžioji savosios tėvynės šlovė, nugalėjo aštuoniasdešimt tūkstančių žiaurios maskvėnų tautos karių“ (eil. 9–12).

Toliau pasiektą pergalę panegiriškai iškeldamas virš Kanų mūšio bei kitų garsiųjų pergalių, Vapovskis atsižvelgia ir į dinastijai svarbią Jogailos istorinę pergalę „prieš prūsus“ – t. y. Žalgirio pergalę (eil. 19), dabartinį Žygimanto laimėjimą iškeldamas ir virš jos. Šia istorine atožvalga į Jogailaičiams svarbų Žalgirį Vapovskis pasiremia bene vienintelis greta Jono Visliciečio, Žalgiriu pasinaudojusio kaip Oršos pergalei išaukštinti tinkama kūrybinio poemos *Prūsų karas* sumanymo ašimi. Gali būti, kad Vapovskis tai padarė nepriklausomai nuo Visliciečio.

Toliau eilėraščio pradžioje, kur pačiam mūšiui skirta daugiausia dėmesio, vieta, kur jis įvyko, įvardijama kaip *regia terra* – karaliaus žemė, o minimas geografinis orientyras (kaip daugelio poetų) – Dniepro-Boristeno vandenys bei krantai (*Moscorum sanguis tincteque Boristenis unde / Exanimes artus sectaque membra trahunt*⁵⁴).

Turint galvoje visas aplinkybes, nestebina, kad Vapovskis, kaip ir daugelis lenkų autorių, atėjęs laikui pašlovinti karių-nugalėtojų narsą, lietuvius pamini antroje vietoje: *Nunc uates merito ualidos celebrate Polonos / Nec Lituana cohors praetereunda uenit*⁵⁵. Toliau po šios frazės aprašyta narsa, bebaimė žūtis už tikėjimą (*Pro Cristo pugnare, mori: certissima laus est*) tapo ir lietuvių pašlovi-

⁵³ Vapovskis vienintelis iš poetų taip įvardija valdovą Žygimantą – *Sismundus Casimiriades* (eil. 9).

⁵⁴ „Plūstantis maskvėnų kraujas ir juo nusidažę Boristeno vandenys plukdo bedvasius kūnus bei nukirstas jų dalis“ (eil. 21–22).

⁵⁵ „Dabar, dainiai, vertai išaukštinkite lenkus, negalima nepaminėti ir [prie Dniepro] atžygiavusių lietuvių pulkų“ (eil. 26–27). Pastebėtina, kad žodžiai *Nec Lituana cohors praetereunda uenit* visiškai sutampa su eilute aptartame Dantisko eilėraštyje (eil. 62–64, žr. išn. 44).

nimu. Karių šlovę poeto-istoriko tekste dar labiau iškelia faktas, jog nugalėtas valdovas buvo toks galingas: *Gloria magna etiam tantum superasse tyrannum / Vincere terribilem uel potuisse duces*. Tirono neribotos valdžios ambicijos, ketinamų užvaldyti teritorijų ribos apibūdinamos nurodant orientyrus – svarbiausias Europos upes (Dunojų, Vislą, Reiną), jis siekia net Prancūzijos kraštus!

Kadangi karas ir mūšis tradiciškai vaizduojamas kaip valdovų susidūrimas, pereinama prie grasinimų, ką Maskvos tironas (*tyrannus, perfidus Basil*) dar turėsiąs patirti iš lenkų karaliaus. O vaizduodamas, kaip šis karalius (*rex Polonus*) atims iš Maskvos valdovo Doną, Cezario aukurus, Hiperborėjų kalnus ir Volgą, ir visą šiaurės kraštą, Vapovskis pratęsia įžangoje išdėstytas Laskio mintis apie lenkų etnogenezę, sakydamas, kad taip bus susigrąžinta senoji tėvynė ir į hiperborėjų⁵⁶ kraštus ateis lenkų kalba:

Iam Tanaim tibi Rex, iam magni Cesaris aras
Eripiet, montes sumet Hiperboreos,
Antiquam repetet patriam loca prima parentum.
Venit hiperboreis lingua Polona locis.
(eil. 59–62)

Nenuostabu, kad tokiame idėjiniame kontekste visai neižiūrima tampa reali aplinkybė, jog mūšis visų pirma Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei, valdomai to paties Žygimanto, padėjo atsispirti prieš puolančią galingo kaimyno armiją. Romoje rašiusiam Vapovskiui, kuris, be abejo, tikėjosi, kad jo kūrinį perskaitys ir popiežius, svarbiau buvo pabrėžti universalią pergalės reikšmę Leono X ganomųjų krikščionių „avidei“, paraginti Romą džiūgauti ir triumfuoti, tačiau tokie poemėlės akcentai šiuo atveju jau atsiduria už mūsų dėmesio ribų.

Miestas, į kurį sugrįžtantis po pergalės valdovas poetiškai vaizduojamas, kuriame kabinamos paimtos vėliavos ir kiti trofėjai, būsimajam Krokuvos kanaaninkui Vapovskiui taip pat yra ne tolimas poetui Vilnius, bet Krokua – *Regia Croca* (86 eil.). Krokua iškyla kaip Žygimanto sostinė, užimanti garbingą vietą triumfo šventės topografijoje ir aiškiai nukonkuruojanti Vilnių, kuris net ir nepaminimas (nors matysime, kad Jonui Visliciečiui Vilnius tiko tikrajam, pirmajam valdovo triumfui apibūdinti). Romoje rašytame kūrinyje taip pat

⁵⁶ T. y. Šiaurės.

nemažai dėmesio skiriama pačioje Romoje turėjusios įvykti džiaugsmingos pergalės šventės ir linksmybių vaizdui (eil. 67–82), jis kuriamas pirmiau, o toliau nejučia perkeičiamas prie šv. Stanislovo kapo dėkojančio valdovo vaizdiniu – ten valdovas sudėsiąs trofėjinius priešo ginklus bei suklupsiąs maldai.

Lietuvius, visų pirma lietuvių karius, autorius dar kartą prisimena tolesnėje eiliuotos panegirikos dalyje, kurios pagrindinis sumanymas – raginimas nenugalimajam valdovui (*princeps invicte*) Žygimantui savo karinę sėkmę perkelti į tolimiausius kraštus, išplečiant visos krikščionijos valdas. Pirmiausia, žinoma, valdovas turįs pasitelkti lenkus (*audaces ad fortia bella Polonos*). Tad lietuviai čia paminimi kaip lenkų sąjungininkai, – kartu jie sudarys pergalingąsias karaliaus pajėgas. Tai padaroma plačiu geografiniu mostu, demonstruojant visų Žygimanto valdų, bet tuo pačiu ir lietuviškųjų teritorijų, didumą:

Inducas fortis Lituos socia arma Polonis
Iuncta sodalitis pectora fida bono.
Per lata hec gens arua manet Maeotidis: inter
Osque Boristenium Sarmaticumque mare
Nempe ad Alexandri aras et Smolentia castra
Fulget in Arctoa maxima terra plaga
Quaque Boristenis miscet se Nebrius undis
Vicina est fassis Taurica mesta tuis.
(eil. 107–114)

Išvesk į karą narsius lietuvius, lenkų sąjungininkų kariuomenę, – / ištikimas širdis, vienijamas bičiuliško rūpinimosi bendra gerove. / Ši tauta gyvena didžiuliuose plotuose tarp Meotidės krantų / bei Boristeno žiočių ir Sarmatų⁵⁷ jūros, / juk ši didžiulė žemė garsėja šiaurės pusėje – / prie Aleksandro aukurų ir Smolensko tvirtovės, / o kur su Boristeno⁵⁸ vandenimis susimaišo Nebrijus⁵⁹, / ji priartėja prie tavojo, liūdnoji Tauride⁶⁰, perkaso⁶¹.

⁵⁷ Baltijos.

⁵⁸ Dniepro.

⁵⁹ Taip gali būti perteiktas to paties Dniepro pavadinimas, nes kai kuriuose žemėlapiuose tos pačios upės dalys vadinamos ir *Borysthenes*, ir *Niepr*.

⁶⁰ Krymas. „Liūdnasis“ – aliuzija į Krymo totorių „verslą“ LDK ir Lenkijoje grobti belaisvius ir jais prekiauti.

⁶¹ Tai Perekopas – gynybinis griovys, skiriantis Krymo pusialį nuo žemyno siauriausioje sąsmaukos vietoje.

Be abejo, literatūriškai šis pajėgų katalogas, kurio priekyje paminimi ir lietuviai, atspindi epinę, dar homerinę, tradiciją. Toliau minimi ir „Karpatų rusėnai“ nuo Lvovo, ir kitų valdų kariai: podoliečiai, mazoviečiai, Prūsijos vokiečiai, kuriuos taip pat reikia pasitelkti, paminimos Slupsko vėliavos ir valakai.

Su taip nusakytomis pajėgomis raginama apsaugoti valdinius nuo puldinėjančių totorių, kurių žiaurumas, papročiai ir vergija vaizduojami dar ne vienoje eilutėje. Jei valdovas paklausysias jo patarimų, poetas jam žada ne tik Krymą, suklestėsančią prekybą, laivyną, išaugisiančius turtus, nemirtingą šlovę savose eilėse, bet ir kad Bizantijos kraštai, Graikija bei Balkanai jį vadins išgelbėtoju ir valdovu. Primena, kad ten nukreipti žygius jį kviečia dėdės, t. y. Varnos mūšyje žuvusio Vladislavo Jogailaičio, palaikai.

Tokia į ateitį nukreipta išmonė vaizduojant būsimus užkariavimus yra gana originalus, bent jau iš kitų poetų Vapovskį išskiriantis panegiriko bruožas⁶². Tačiau šioje Vapovskio piešiamoje didingoje bei sėkmingoje geografinės politikos ateities vizijoje, kurią Žygimantas turėtų įgyvendinti jungtinėmis valdinių pajėgomis, mūsų akį ieškant lietuviškųjų realiųjų patraukia nebent viena vieta, kur yra paminėtas Vytauto vardas.

Nepamirština, kad visame kūrinyje Vapovskis, matyt, sąmoningai, išvengia nepaminėjęs karvedžių ar kitų svarbių asmenų, nelabai aktualių žvelgiant iš Romos. Tokią garbę skiria tik valdovams – maskvėno tirono Bazilijaus nugalėtojui Žygimantui (4 kartus paminėtam vardu „Sismundus“). Ir garbingam senelio Jogailos, apie kurio karą, kariautą su prūsais taip pat buvo užsiminta, pusbroliui Vytautui. Kontekstas patvirtina gyvavusią Vytauto kaip valdovo „nuo jūros lig jūros“ reputaciją. Vapovskis nepraleidžia progos šitaip legitimizuoti užbrėžto valdų išplėtimo plano – tai, kad Žygimantas, nukariavęs totorius, teisėtai užvaldys ne tik Krymą, bet ir šiaurinę Juodosios jūros pakrantę, grindžiama iškeliant istorinį faktą, jog ten buvo nužygiavęs Vytautas ir todėl tai esanti didelė bei vertinga Sarmatijos valdų dalis:

Fausto hanc magnanimus peragrauit Marte Vitoldus

Estque tuae potior pars ea Sarmatiae.⁶³

⁶² Plg. Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 58.

⁶³ „Čia sėkmingai kariaudamas buvo nužygiavęs didžiadvasis Vytautas, ir tai yra vertingoji tavosios Sarmatijos dalis“ (eil. 145–146).

Bendroji Vapovskio tekste jaučiama pozicija – kad Lietuva minima visų pirma todėl, jog jos nutylėti neišeina. Kadangi dėmesys visų pirma kreipiamas į nenugalimąjį Lenkijos arba Sarmatijos karalių Žygimantą, Lietuva yra svarbi jo valdų dalis, nors akcentuojama ne šalis, kurios pavadinimo neprireikia, o lietuviai kaip valdiniai, gyvenantys plačiame krašte. Pati minėtoji frazė *nec Lituana cohors praetereunda* („negalima nepaminti ir lietuvių pulkų“) yra savaime pakankamai iškalbi. Kur autorius karinės šlovės kontekste pamini lenkus, prie jų priduria ir lietuvius. Tai jis daro dėl faktinių aplinkybių ir dėl unijinių pažiūrų į visas karaliaus valdas. Bet žiūros taškas yra aiškiai ir sąmoningai polonecentrinis ar bent sarmatocentrinis.

Įdomu, kad tarp vietovardžių Vapovskis pamini Smolenską, tačiau siedamas ne su Lietuvos sąvoka, o (kitų tekstų, skirtų išgarsinti Oršos pergalę, pavyzdžiu) su kraštu, kur skaitytojas turėtų įsivaizduoti senovėje buvus pastatytą Aleksandro Didžiojo aukurą – universalų orientyrą antikinėje bei humanistinėje Renesanso geografijos žiniijoje. Tačiau tai padaroma, kaip matyti iš aukščiau pateiktos citatos, su pačiu mūšiu ir karo įvykiais jau nesusijusioje eilėraščio vietoje.

Tad pagrindinis realesnis ir konkretesnis erdvinis orientyras bandančiam įsivaizduoti veiksmo vietą skaitytojui lieka Dniepro upė, kurią kariams teko įveikti prieš mūšį, ir po mūšio krauju permirkę jos krantai.

2. 2. KRISTOFORAS SUCHTENIJUS, KASPARAS URSINAS VELIJUS,
VALENTINAS EKIJUS

Apie likusius poetus Oršos pergalės šlovintojus, rašiusius užsienyje, Lietuvos tematikos aspektu mažai ką teturime pasakyti.

Antai Kristoforo Suchtenijaus poetiniame kūrinyje, kuris, anot bibliografų, išėjo ir Krokuvoje 1514 m. lapkritį⁶⁴, ir buvo pakartotinai išspausdintas ne kartą minėtame Romos rinkinyje 1515 m.⁶⁵, gausu įvairiausių vietovardžių. Tuo jis panašus į Vapovskį, rašiusį vėliau ir gal net pasirėmusį kai kuriais Such-

⁶⁴ *De nobili et gloriosa victoria per invictiss[imum] Polon[iae] Reg[em] Magn[um] Duc[em] Lith[uaniae] D[ominum] Sigismundum a Moscis reportata*. Impressum apud Joannem Haller in regia urbe Cracovia. Anno virginei partus MCCCCXIII mense novembri. 4°. Aprašyta pagal: Karol Estreicher, *Bibliografia polska: Stólenie XV–XVIII*, Kraków: Czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1934, t. XXX, p. 16 (toliau trumpinama *Estr.*).

⁶⁵ Įdėtas prieš Vapovskio „Panegiriką“: [Christophorus Suchtenius,] „Christophori Suchtenii Gedanen[sis] Silva, in: *Carmina de caede*“, f. Bii r–C r. Toliau naudotasi šiuo tekstu. Bendrą apibūdinimą žr. Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 54–55.

tenijaus kūrybiniais sprendimais. Dar daugiau – jis hiperbolizavimo užmoju gerokai pralenkia mūsų aptartą geografą ir istoriką, kuris, palyginti su Suchtenijumi, skamba tikroviškiau, nors ir piešia neįgyvendinamas ateities vizijas.

Suchtenijus pradeda eilėrašį kurdamas abstraktų besidžiaugiančio pergale miesto (*urbs*), net ir naktį švytinčio nuo šventinių žiburių, vaizdą. Kas tas miestas, kas tie minimi „pajaną džiaugsmingais veidais giedantys kviritai“ (*longum ore canunt laeto Peana Quirites*, 4 eil.)? Ar tai Roma, kurioje būdamas tuomet Suchtenijus ir parašė eilėrašį? Greičiausiai turėtume taip manyti. Bet kaip *Quirites, securus Martis populus* (4–5 eil.), galėjo būti apibūdinti ir karin-gieji lenkai. Tai skaitytojui lieka iki galo neaišku. Susiduriame su abstraktumu, ambivalentiškumu ir konkretybių vengimu, būdingu panegirinei poezijai apskritai. Tad tokia raiška būdinga ir kitiems autoriams, pavyzdžiui, rašiusiems Vilniuje, bet turėjusiems publikuoti Krokuvoje visų pirma lenkų skaitytojui į rankas turinčius patekti tekstus. Panaši ir Suchtenijaus padėtis – eilėraštis turėjo tikti ir kroviečiams, kai buvo pirmą kartą publikuotas (jei mūsų neklaidina bibliografiniai duomenys) Krokuvoje, ir romiečiams po publikacijos Romoje.

Toliau autorius prieš skaitytojo akis pateikia labai abstraktų įsivaizduojamo mūšio poetinį vaizdą, kur vienintelė konkreti detalė – paminėta Dniepro upė:

Nosco globos et tela uirum, tibi ludit imago
Visa Boristenias exhausti martis ad undas.
(eil. 14–15)

Matau [skriejančius] sviedinius ir vyrų ginklus, tau prieš akis iškyla / prie Boristeno vandenų įvykusio mūšio paveikslas.

Kaip mūšio nugalėtojai Suchtenijaus įvardijami sarmatai, pralaimėjusieji – maskvėnai:

Quis memoret? quos illa dies exhauserit aestus,
Quantas illa acies bis terna fregerit hora
Infidas Stygiis animas quot miserit umbris,
Sarmatica prostrata manu quam multa profano
Funera mirantes implerint sanguine ripas
Flammaret quum dira truces amentia Moscos.
(eil. 26–31)

Kas galėtų atsiminti, kiek toji diena patyrė [kovos] įkarščio, / kiek per šešias valandas buvo sutriuškinta gretų, / kiek netikėlių sielų ji pasiuntė į Stikso patamsius, / kokia daugybė lavonų, iškapotų sarmatų rankos, / prasčiokišku krauju užliejo tuo besistebinčius krantus, / kai žiaurios maskvėnus degino klaiki beprotystė.

Suchtenijus neapsistoja ties tolesniu pergalės pašlovinimu, kuriame iškelia ją virš visų garsiausių antikinių, bibliinių ir vėlesnių mūšių (paminimas ir nelaimingas Vladislavo Varniečio likimas – ši užuomina yra ir Vapovskio kūrinyje).

Būtent po to, kai žvilgsnis dar kartą nukrypsta į „Karaliaus“, nugalėta priešą, kuris apibūdinamas kaip „po pragaištingo pralaimėjimo įveikti rusėnai/rusiai“ (*domitis funesta clade Rutenis*, eil. 71), prasideda ilgas sąrašas žemių ir tautų, kurias planavo užvaldyti šis *accola Ripheae orae* – Ripėjų kalnų krašto gyventojas. Lietuviai yra šio sąrašo pradžioje ir čia jie paminėti vienintelį kartą. Apibūdinti kaip *acres Litui* – ryžtingi, veržlūs arba smarkūs lietuviai.

Quas non ille animo terras, proiectaque late
Aequora uoluebat Ripheae inglorius orae
Accola? iam Lituos acres, durasque Liuones [...]
(eil. 72–74)

Apie kokias tik žemes, apie kokias tik toliuose plytinčias jūras / nesvajotojo tasai negarbingasis Ripėjų kalnų pašonėje gyvenantis / kaimynas? Jau ir apie ryžtingus lietuvius, ir nepalenkiamus livoniečius [...].

Sąrašas pratęsiamas iki Ispanijos, Prancūzijos ir Italijos, tad ir Lietuva tarsi patenka į europinių kraštų, šiuo atveju potencialių Maskvos valdovo aukų, katalogą.

Tada pereinama prie paskutinės sumanymo dalies, kurioje vėl plačiai skleidžiasi poetinės laisvės nevaržoma vaizduotė. Įveikusiam Maskvėną karaliui Žygimantui atsiveria keliai naujiems užkariavimams, kurie neapsiribos Pskovu, Naugardu ir pačia Maskva, kurie nesibaigs Balkanais, kaip yra Vapovskio kūrinyje, o tęsis iki Persijos, Babilono, Arabijos, kol pagaliau leis užvaldyti visus Rytus ir išvaduoti Šventąją Žemę... „Po to, kai pagal šventus įstatymus su-

tvarkys pasaulį“ (*formato sacris ubi legibus orbe*, eil. 158), karaliui linkima sugrįžti į Krokuvą, trokštančią jo amžino valdymo. Šiomis eilutėmis (158–168) eilėraštis užbaigiamas. Visam šitokiam deklaratyviam poetinio pašlovinimo sumanymui vertę suteikia tik originalo lotyniškose eilėse jaučiamas autoriaus meistriškumas, virtuotiškai valdoma poeto plunksna.

Kitą Oršos pergalės poeto, tuo metu buvusio ir rašiusio Romoje sileziečio Kasparo Ursino Velijaus, eiles⁶⁶ Nowakas-Dłużewskis yra apibūdinęs panašiai kaip ir Suchtenijaus – kaip propagandinę epinikiją⁶⁷. Mes dar galime pastebėti, jog sileziečiui Ursinui visiškai nerūpi tolimoji Lietuva, kur vyko mūšis, lietuvių jis nemini. Jo kūrinėlyje nuskamba naujos, jam artimesnės, temos – dėl savo kilmės idealizuodamas pamini Žygimanto valdymą Silezijoje, aukštindamas valdovą hiperbolizuoja, kad dėl šio karališkos valdžios Visla, įtekanti į Baltiją, pasaulyje garsėjanti labiau už Tiberį. O dėl savo tarnybinių sąsajų, pareigų aukšto rango imperatoriaus pasiuntinio Motiejaus Lango aplinkoje Ursinas nepalyginti ryškiau už kitus iškelia popiežiui Leonui X aktualų kovos su turkais, į kurią kviečiamas įsijungti ir imperatorius, bei Europos valdovų vienybės reikalą. Gal dėl tokių teminių akcentų, kurie kūrinį priartina prie kitų to meto antiturkiškų veikalų, gal dėl priklausymo imperatoriaus⁶⁸ aplinkai ir jam eilėraštyje skirto dėmesio, Ursino eilėraštis į Romos rinkinį 1515 m. nebuvo įtrauktas. Rinkinį sudarinėjęs Laskis nepaisė net to, kad eilėse vaizduojamas Romos kurijos posėdis, kuriame jis pats, Laskis, apstulbusiems „purpuru vilkintiems tėvams“ pristatė pergalę (autorius posėdyje galėjo pats būti dalyvavęs kartu su minėtu imperatoriaus diplomatu Langu). Tad sileziečio Ursino kūrinys buvo publikuotas tik 1514 m.(?) Krokuvoje (ir vėliau, 1522 m., skelbiant poeto eilėraščių rinktinę⁶⁹).

⁶⁶ [Caspar Velius,] Casparis Velii Silesitae, *ad Sigismundum Regem Poloniae, Moschorum victorem, Poema heroicum*, Cracouiae imprimebat Florianus Vngler in platea Vislensi. IV. Id. Nouemb: MCCCCCIV [1514]. (Plg. *Estr.* t. XXXII, p. 64. Estreicherui šio spaudinio egzempliorius nebuvo žinomas, gali būti, kad dingęs, nes ir mums jo rasti nepavyko.)

⁶⁷ Plg. Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 55.

⁶⁸ Prisimintina, kad imperatorius buvo Maskvos didžiojo kunigaikščio, Žygimanto Senojo priešas, sąjungininkas iki pat Bratislavos–Vienos suvažiavimo 1515 m. viduryje.

⁶⁹ Casparis Ursini Velii e Germanis Silesii *Poematum libri quinque*, ex incltyta Basilea: Apud Ioannem Frobenium, 1522, f. f3 recto–g recto. (*Sylvarum Liber II.*). Rėmėmės šio leidinio tekstu.

Minėjome, jog Dantisko kūrinys „Silva“ Krokuvoje buvo išspausdintas kartu su Valentino Ekijaus „Himnu“, skirtu Krokuvai⁷⁰, kur šis poetas tuo metu gyveno. Ekijus parašė ir įžanginį leidinio ketureilį. Dar galima priminti, kad vieną savo eilėraščių jis publikavo ir Jono Visliciečio knygoje, kurią aptarsime toliau.

Ekijaus „Himnas“ buvo antrą kartą publikuotas taip pat greta Dantisko kūrinio, rinkinyje *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*⁷¹. Tyrėjų jis vertinamas kaip ne itin pavykęs⁷². Ir mums nėra reikalo plačiau aptarti šio epinikijo, nes iš Lindau kilęs šveicaras humanistas Lietuvos nepaminėjo. Panašiai kaip ir kiti užsienio autoriai, neturėję kokių nors reikšmingesnių tiesioginių kontaktų su Lietuva, tokie kaip Pranciškus Andronikas Trankvilas, parašęs užbaigiantį Romos rinkinį *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum* eilėraščių „Odė triumfui, kurį surengė didžiai gerbiamas ir įžymusis ponas Gniezno arkivyskupas Jonas Laskis nenugalimojo Lenkijos karaliaus Žygimanto pergalės prieš maskvėnus proga“⁷³.

⁷⁰ [Valentinus Ekius,] „Hymnus exhortatorius Valentini Ekij Philyripolitani. Ad Cracouiam vt diutinos singultus quos hactenus ob incertos inuictissimi regis sui Sigismundi tumultus contra Moschos habuit, deponat atque plausibiliter ob insignem victoriam triumphet“, in: Joannis Dantisci *Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis Illustrissimi principis Sigismundi dei gratia Regis Poloniae Russiae Prussiae Magnique ducis Lithuaniae d[omi]ni atque heredis*, Grachoviae: Per Florianum Vnglerium, XXIII Septembris, Anno 1514, 4 f. sine num. (Pavadinimo lietuviškas vertimas: „Leideniečio Valentino Ekijaus himnas Krokuvai, raginantis, kad liautųsi raudojusi, ką ji ilgai darė dėl pavojingų nenugalimojo savo karaliaus Žygimanto karo veiksmų prieš maskvėnus, ir dėl įžymios pergalės pritardama triumfuotų“.)

⁷¹ [Valentinus Ekius,] „Valentini Ekii Philyripolitani Hymnus“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, f. B r–Bii r.

⁷² Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 58.

⁷³ [Franciscus Andronicus,] „Ode. F[rancisci] Andronici in Triumpho. R[euerendissimi] atque amplis[simi] D[omi]ni Ioannis de Lasko Arhie[pisco]pi Gneznen[sis] De uictoria Inuic[tissimi] Sig[ismundi] Poloniae Regis contra moscos habito“, in: *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum*, f. E v–Eii v.

2. 3. JONO VISLICIEČIO *BELLUM PRUTENUM: LOCO ENCOMII...*⁷⁴

Sic post amoeni huius duelli tempora
Vates oloribus cantu licet pares,
Quos vasta nutrit et fovet Polonia,
Siluere nec prompsere candens hoc decus
Belli, quod ego labore Castalis meae
Prompsi, Polonis vatibus dispar licet,
Si non ad unguem rectam et ad amussim, tamen
Ut barbarum vatem decuit et Sarmatam.

Įvykus štai garsiajam mūšiui šių laikų,
Nutilo dainiai, rodos, gulbėms prilygstą,
Kuriuos maitina ir globoja Lenkija.
Jie neaprašė karo šio didžios šlovės,
Kurį aš, savo mūzos įkvėptas, aprašiau,
Nors lenkų dainiams galbūt ir nesu lygus,
Jei viską tirsi tiksliai lig panagių:
Mat aš sarmatas ir poetas barbarų[.]⁷⁵

Taip Jonas Vislicietis kalbėjo apie Žalgirio mūšį, bet kalbėjo leidinyje, skirtame jau Jogailos anūkiui Žygimantui, po jo 1514 m. pasiektos didžios pergalės. Visliciečio poema *Bellum Prutenum* yra sulaukusi ne vieno mokslininko žvilgsnio bei analizės. Jos tyrimų istorijoje turbūt jau yra suformuluotos pagrindinės išvados ir apibendrinimai. Jie atsispindi ir paskutiniuose tyrimuose, poemos teksto bei vertimų leidimuose – lietuviškajame, 1997 m. parengtame Eugenijos Ulčिनaitės⁷⁶ ir baltarusiškajame, parengtame Žanos Nekraševič-Karotkajos 2005 m.⁷⁷

⁷⁴ „Vietoje enkomijaus“ arba „kaip pagiriamąjį kūrinį“. Taip Jonas Vislicietis apibūdina „nenugalimajam europinės Sarmatijos karaliui Žygimantui“ ir „tėvynei Lenkijai“ skiriamą poemą savo knygos dedikaciniame laiške.

⁷⁵ Jonas Vislicietis, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčिनaitė = Joannes Vislicensis, *Bellum Prutenum*, comparavit et transtulit Eugenija Ulčिनaitė, Vilnius: Mintis, 1997, p. 114–115. (Toliau – *Prūsų karas*. Lotyniškas poemos tekstas toliau cituojamas pagal šį leidimą.)

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ Joannis Visliciensis *Bellum Prutenum* = Ян Вісліцкі, *Прусская вайна*, укладанне, пераклад, каментарыі Жанны Вацлаваўны Некрашэвіч-Кароткай, Мінск: Прапілеі, 2005.

Tačiau į kai kuriuos klausimus, kylančius žvelgiant mūsų pasirinktu aspektu, reikia atsakyti skiriant jiems atskirą dėmesį.

Jono Visliciečio eilėraščių rinkinys (nes knygą sudaro ne tik poema *Bellum Prutenum*, bet ir kiti eilėraščiai) išėjo kiek vėliau nei jau aptartieji kūriniai – 1516 m. Krokuvoje, Halerio spaustuvėje⁷⁸. Jis neabejotinai patenka į Oršos pergalę aukštinančių kūrinių grupę ir kaip maždaug vienu laiku su jais rašytas veikalas, ir dėl toliau paminėsimų priežasčių, ir dėl gausių tiesioginių sąsajų su Oršos mūšio tema. O ypač yra įdomus dėl kitokio pobūdžio, dėl pretenduojančio į epą užmojo.

Apie tai, kiek laiko, kokiomis aplinkybėmis buvo rašyta ir kada parašyta poema bei kiti knygos tekstai, istorinių duomenų trūksta, tai tiksliai vargu ar bus kada nors rekonstruota. Pagrindinis informacijos šaltinis lieka patys 1516 m. knygelės tekstai. Juose esama autoriaus skundo dėl patirtų sunkumų (*curae aerumnarum mearum*), dėl priešišku pavyduolių, paminėta, kad veikalą prieš išleidžiant skaitė bent jau Visliciečio mokytojas Paulius Krosnietis ir kad jį teko vienaip ar kitaip tobulinti⁷⁹. Buvo parašyta papildomų tekstų ir tiesiogiai Oršos pergalę šlovinantis eilėraštis, kurį dar aptarsime (vargu ar jį rašyti įkvėpimas kilo vėliau, 1515 m., kai jau paaiškėjo, jog pergalė nieko neišsprendė kare su Maskva). Tad ir didesnė nei kitų mūsų aptartų kūrinių Visliciečio poemos apimtis, ir išvardytos užuominos apie jauno ir suvargusio poeto įveiktus sunkumus rodo, kad poetinis darbas turbūt tikrai vyko nuo pat 1514 m., gal nuo rudens, kuomet nuskambėjo žinia apie pergalę prie Oršos (be abejo, Žalgirio mūšio, epitalamijo tematikos apmatai galėjo būti rašomi ir anksčiau). O baigtas buvo jau 1515 m., nes šiuos metus, tarsi užbėgdamas už akių galimiems priekaištams dėl vėlavimo ar kad veikalas nebėra toks aktualus, įrašė pats Vislicietis pačioje poemos pradžioje po pavadinimu: „*Belli Pruteni tres libelli per Ioannem Visliciensem editi. Anno virginei partus MDXV*“⁸⁰.

Kalbant tiek apie sukūrimo laiką, tiek apie sąsajas su Oršos pergalė, į akis krenta dar vienas išskirtinis dalykas. Krokuvos universiteto auklėtinio, magistro laipsnį įgijusio ir ten kurį laiką dėščiusio jauno poeto Jono Visliciečio veikale tarsi susitinka grupelė jau aptartųjų poetų. Mat knygoje randame paminėtus

⁷⁸ [Ioannes Visliciensis,] *Bellum Prutenum*, Cracouie: Impressum impensis famati domini Ioannis Haller ciuis Cracouiensis, 1516. Toliau – *Bellum Prutenum*, taip pat šiuo senuoju spaudiniu remsimės pateikdami lotyniškas citatas.

⁷⁹ Apie tai autorius rašo dedikaciniame laiške: *Prūsų karas*, p. 10.

⁸⁰ *Prūsų karas*, p. 20.

Jono Dantisko, Kristoforo Suchtenijaus ir Valentino Ekijaus vardus. Įžanginiuose tekstuose Vislicietis su humanistui darančiu išmoningumu pamini ir išaukština savo gerbiamą mokytoją rusėną Paulių Krosnietį: 50 eilučių eilėraštyje pašlovinęs pagarsėjusio „rusėnų vyro“ Mūžą, paragina jo trims „knygoms“, sudarančioms poemą, sukurti eilėraščių: *condas nostris carmina pulchra libris*. Po to dar jam skiria prozinį dedikacinį laišką. Magistro „Pauliaus Krosniečio Rusėno“ atsakas mokiniui buvo vertas mokytojo – tai net 86 eilučių „Elegija“⁸¹

Šia proga labai įdomu pastebėti ir faktą, kad Paulius Krosnietis pats jokio poetinio kūrinio Oršos pergalei nepaskyrė, nors prieš tai ir po to yra parašęs proginį kūrinį, skirtą valdovui Žygimantui⁸². Ši situacija atrodo taip, tarsi jis būtų nenorėjęs sudaryti konkurencijos savo mokiniams, leisdamas jiems ir kitiems humanistams laisvai realizuoti savo jaunatvišką poetinį užsidegimą, auginti savo poetinę šlovę, atkreipti valdovo dėmesį ir sava poezija prisidėti prie visuotinio džiaugsmo dėl karinės sėkmės. Kaip galime spręsti iš Visliciečio žodžių, mokytojas ypatingai rėmė būtent jį, kuriantį poetinį *opus magnum* (jei nebūtų to daręs, mokiniui, žinančiam apie autoritetingo mokytojo lygiagrečiai rašomą proginį kūrinį, galėjo greit nusvirtinti rankos). Išmintingas Pauliaus Krosniečio santūrumas šioje situacijoje paaiškintų kaip nors kitaip sunkiai suprantamą jo poetinį tylėjimą – kodėl jis su savo pagarsėjusiu talentu neprisijungė prie skambėjusių poetinių liaupsių choro (nors, žinoma, galėjo būti visokiausių kitų, visai proziškų, mums nežinomų tylos priežasčių). Žvilgsnį nukreipus į dar pora metų ankstesnį laiką, išties peršasi ir daug ką paaiškina tokia dviejų poetų elgesio schema istorinių įvykių fone: 1512 m. valdovo vestuvių proga Vislicietis dar „tylėjo“, nedrįsdamas rašyti savojo epitalamijo (nors gal privačiai tokio teksto apmatius ir rengė), mat tuo pat metu tokį kūrinį viešumai pateikė jo mokytojas Krosnietis⁸³, o 1514–1515 m. jau

⁸¹ *Bellum Prutenum*, f. Av–Aiv. (Lietuviškoje *Prūsų karo* publikacijoje šis eilėraštis neįtrauktas.)

⁸² Užteks paminėti, kad keturiasdešimtmetis poetas 1512 m. sukūrė epitalamiją karališkosios Žygimanto ir Barbaros poros vestuvėms (kaip ir jaunesnieji poetai, Jonas Dantiskas, Andriejus Kricijus bei vokiečių poetas Eobanas Hesas). Plg. Mieczysław Brożek, „Epitalamia Zygmuntowskie“, in: *Lacińska poezja w dawnej Polsce*, praca zbiorowa pod reakcją Teresy Michałowskiej, Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 1995, p. 44.

⁸³ „Epithalamion illustrissimi et invictissimi ducis et domini domini Sigismundi regis Poloniae etc. nobilissimaeque ac pudicissimae Barbarae, filiae incluti et magnifici domini Stephani, Palatini Pannoniae Cepusiique comitis perpetui, a magistro Paulo Crosnensi Rutheno conditum“, in: *Pauli Crosnensis Rutheni atque Joannis Visliciensis Carmina*, edidit

Krosnietis globėjiškai „patylėjo“, kad jo gabusis mokinys pagaliau išdrįstų pasireikšti ir Oršos pergalės proga pabaigti bei publikuoti savo *opus magnum*.

Išsami aplinkybių ir galimos kūrinio chronologijos analizė nėra šio tyrimo uždavinys, tačiau norime atkreipti dėmesį į Mieczysława Brożeko mintį, išsakytą jo straipsnyje apie Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto laikų epitalamijus⁸⁴. Anot tyrėjo, nedrįsdamas konkuruoti savo epitalamiju su mokytoju, Vislicietis pasirinko kitą kelią išaukštinti valdovui Žygimantui – sukurti epopėją, šlovinančią Lenkijos valdovus. Pradėjęs nuo Lecho, jos, deya, nebaigė, apsiribojęs Vanda ir Krakū. Po to perėjęs jau prie kitos, konkretesnės, temos, t. y. Jogailos pergalės prie Griunvaldo, jis iš naujo ėmėsi ir poetinio valdovų aukštino, bet šį kartą – nuo Jogailos ir Sofijos santuokos, iš kurios gimė sūnūs bei įpėdiniai. Tas tris knygas Vislicietis išleido bendru pavadinimu *Bellum Prutenum*, tačiau pavadinimas tinkas tik vidurinei iš trijų knygų. Brożekas ne tik nepaaiškina, bet net neužsimena, kodėl toje centrinėje antroje knygoje tiek daug dėmesio skirta Lietuvai (taip tampančiai tarsi atsvara Lenkijai, apdainuotai pirmojoje knygoje), iš kur dėmesys Vytautui ir kt., nes jis turėjo tikslą aptarti epitalamijo bruožų turinčias vietas kūrinyje. Tačiau mums atrodo perspektyvi pati prielaida, jog galiausiai išspausdintas tekstas buvo rašomas ilgai, taip pat priimtina mintis apie tam tikrą kompiliacinį jo pobūdį įkomponuojant atskirus „gabalus“, sukurtus kitomis progomis ankstesniaisiais metais. Pirmoji galėtų būti minėtoji Žygimanto ir Barbaros vestuvių proga 1512 m. O idėja apie Žalgirio mūšio įamžinimą gal kilo dar anksčiau, 1510 m. sukakus 100 metų nuo mūšio – Visliciečiui vos baigus magistro studijas ir pradėjęs dėstyti? Tokia versija gerai paaiškintų akivaizdžius kompozicinius nelygumus, sakytume, pertrūkius visoje poemoje, kuriems maskuoti poetas pasinaudoja *deus ex machina* priemone (antai siekį pašlovinti Lenkijos vadovus nutraukia pats Apolonas, paprotindamas autorių I kn. pabaigoje, eil. 225–256) ar kitais būdais. Tad ateityje bendrieji teksto genezės tyrimai galėtų eiti šią teoriją pagrindžiančia vaga.

Toks požiūris atskleistų mums ir pagrindines priežastis, kodėl būtent Visliciečio kūrybinis užmojis išsiskiria savo apimtimi, epiškumu, kompleksiskumu, kuriame atsirado vietos ir visiškai iš kitų šį kūrinį išskiriančiam Lietuvos vaizdavimui.

Bronislavus Kruczkiewicz, (*Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinorum*, t. 2), Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1887, p. 102–117.

⁸⁴ Mieczysław Brożek, „Epitalamia Zygmuntowskie“, p. 44–48.

Jau užsiminėme, kad be savo mokytojo įžanginiame eilėraštyje „Carmen exhortatorium [...] ad Musam M. Pauli Ruteheni“ Vislicietis paminėjo ir bent du mokinius, pasižymėjusius Krosniečio vadovauto poetinio ratelio narius, – Dantiską ir Suchtenijų. Jie Krosniečiui esą tarsi du mitinio Cheirono, išmincingo kentauro, mokiniai – Achilas ir Patroklas – ir garsina mokytojo vardą (kaip ir jo gimtasis Krosnas). O save Vislicietis laiko trečiuoju mokytojo vardo garsintoju. Ir trys tokie mokiniai darą Krosnietį pranašesnę už tą mitinį mokytoją Cheironą (*Ille duobus erat clarus: tribus ipse nitescis / Discipulis, quorum tercius esse velim*⁸⁵).

Į Krosniečio mokinių ratą neįeinantis mūsų minėtas poetas Valentinas Ekijus net daugiau nei paminėtieji prisidėjo parodydamas draugiškumą bei paramą naujam leidiniui – praturtino jį savuoju eilėraščiu, publikuotu įžanginėje dalyje, rekomenduodamas Vislicietį kaip poetą valdovui Žygimantui⁸⁶, o tai dar viena, bet netiesioginė, šio poeto sąsaja su Oršos pergalės aukštiniu literatūroje.

Matome, kad *Prūsų karas* tampa tarsi leidiniu, vainikuojančiu, apgobiančiu jau prieš tai pasireiškusių poetų Oršos pergalės literatūrinio pašlovinimo derlių. Net trys iš jų yra tiesiogiai paminėti. Beveik neabejojame, kad tekstinė analizė parodytų, jog vienoje kitoje Visliciečio kūrinių vietoje buvo kūrybiškai pasinaudota ir jau egzistavusiu Oršos šlovinimo tekstynu, išspausdintais ir buvusiais po ranka kūriniais; kita vertus, jau išnaudotos poetinės galimybės skatino išsiskirti nauja, kitų autorių neišbandyta poetine forma. Tokia yra ir Visliciečio poema apie Žalgirio pergalę, ir vien Oršos pergalę šlovinanti odė, dėl kurios lyrinės strofikos poetas jautė pareigą pasiaiškinti.

Pradėsime aptarimą nuo *Prūsų karo*, bet čia ne vieta analizuoti kūrinių įvairiais poetiniais aspektais. Mūsų temai atrodo svarbiau atkreipti dėmesį į jau įvardintą aplinkybę, jog Jono Visliciečio darbas aiškiai išsiskiria iš kitų savo apimtimi, sudėtingumu, kompleksiskumu. Taip pat krenta į akis, kad šiame, tarsi vėlyvesniame ir net ne visai tiesiai Oršos pergalei skirtame kūrinyje,

⁸⁵ „Carmen exhortatorium Ioannis visliciensis ad Musam M. Pauli Rutheni laudibus eiusdem refertum ad condendum Epigramma in libellos de Pruteno bello conscriptos“, in: *Bellum Prutenum*, f. [1 v], (*Prūsų karas*, p. 4–5).

⁸⁶ „Pro recomendatione disertissimi Phoebae lyra moderatoris Ioannis Visliciensis ad inuictissimum Sigismundum Poloniae Regem Carmen Valentini Eckij Philiropolitani“, in: *Bellum Prutenum*, f. [Aiiii r].

Lietuva užima reikšmingesnę vietą, nei aptartuose. Tuo atžvilgiu Vislicietis taip išsiskiria iš aptartųjų, kad jų net negalima palyginti. Vislicietis tampa pirmuoju Lietuvos dainiumi Ankstyvųjų naujųjų laikų lotyniškoje poezijoje, poetinių Jogailos ir mums itin rūpimo Vytauto portretų kūrėju. Kodėl? Kodėl jis, o ne Vilniuje lankęsis lenkas Kricijus ar vokiečių kilmės poetas Dantiskas ar dar kuris kitas iš kolegų humanistų?

Čia tenka pritarti Ulčinaitės apibendrinimams ir akcentuotiems dalykams bei juos priminti: „Idėjiškai svarbiausia ir meniškai brandžiausia yra antroji poemos dalis, prasidedanti gražiu Lietuvos aprašymu“; ji svarbi, nes „iš šios tautos yra kilęs didysis kunigaikštis Jogaila (*magnus dux Jagello*)“ – Žygimanto senelis, o svarbiausias jo sąjungininkas – „brolis Vytautas“ (*frater Vitoldus*), atvedęs į mūsų savo valdomas tautas: lietuvius, žemaičius, rusus, totorius.⁸⁷

Norint greitai ir gana objektyviai bei autentiškai įsivaizduoti Lietuvos vietą Visliciečio poetiniame sumanyme, galima užmesti akį į paties autoriaus suformuluotas eiliuotas turinio santraukėles, įdėtas prieš poemą. Tad pirmoji knyga po invokacijos į Švč. M. Mariją pasakoja apie lenkų kaimynines žemes ir garsųjį Kraką, gražiosios Vandos žūtį ir apie tai, kaip Apolonas nurodė nutraukti kalbą apie lenkų karalius. Antrosios knygos santraukoje labai gerai ir įsidėmėtinais nusakyta Lietuvos vieta bei vaidmuo. Pacituosime visą šį ketureilį:

Alter habet Lituos silvoso limite saeptos
Hic genus infreni Iagellonis edocet altum,
Ac Mariae fratrum Syriae Ptolemaidis urbe
Adventum memorans dicit crudelia bella.

Antroje [knygoje] aprašomi miškų sienos supami (ar apsaugoti) lietuviai, / ji teikia žinių apie nesutramdomo Jogailos seną giminę⁸⁸ / ir primindama apie Marijos brolių atvykimą iš Ptolemajų Sirijos miesto / apdainuoja žiaurųjį karą.

Mums svarbios pirmosios dvi eilutės, o jose reikšmingas kiekvienas žodis, nes lakoniškas tekstas autoriaus labai apgalvotas. Tad pirmiausia anonsuojamas lietuvių gyvenamo krašto aprašymas su pagrindiniais jo atributais, iš

⁸⁷ Eugenija Ulčinaitė, „Giesmė Žalgirio mūšiui“, in: *Prūsų karas*, p. Xii–Xiii.

⁸⁸ Kartu – kilmę, net tautą.

kurių šio „anonso“ eilutėje spėta paminėti miškus. Antroji tema susijusi ir su tuo kraštu, ir su karališkąja Jogailos gimine, kilme, o netiesiogiai (nes tėra talpus žodis *genus*) – su Žygimanto Senojo kilme. Turime ir nuorodą, jog senelio portretas tinkamais bruožais bus pritaikytas prie „nenugalimojo“ valdovo Žygimanto įvaizdžio, nes Jogaila kiek netikėtai pristatomas ne kaip „taikusis“, „teisingasis“ ar „pamaldusis“, bet kaip nesutramdomos narsos turįs valdovas, o tai vėliau plėtojama ir poemoje. Na o trečiojoje poemos dalyje, išties turinčioje epitalamijo bruožų, plėtojama Jogailos vestuvių ir garbingų palikuonių, iš kurių vienas yra Žygimantas, tema.

Pirmose II knygelės eilutėse žodžiais *Est locus umbrosis celeberrimus undique silvis...* prasidedantis ir toliau 27-iose eilutėse pateikiamas Jogailos giminės Lietuvos vaizdas yra analizuotas ir nusakyta jo reikšmė praturtinant ankstyviausius plačiai viešumai skirtus literatūrinius Lietuvos aprašymus (galima prisiminti Jono Dluogošo, taip pat Erazmo Vitelijaus, pateiktą 1501 m. kalboje popiežiui, ir kitus)⁸⁹. Vislicietis įtvirtino Lietuvos kaip žymios, plačiomis valdomis nusidriekusios šalies, kurioje gausu tautų ir narsių karių, taip pat – kaip miškingo krašto, kuriame gausu medaus, kuris yra žaliuojantis, derlingas, kuriame nuo seno čia gyvenanti tauta dirbo žemę ir vadino Lietuvos vardu, įvaizdį. Šį įvaizdį panaudojo ir plėtojo vėlesni poetai.

Nesiimdami tokio Lietuvos portreto (į kurį nieko panašaus nematėme kitų Oršos pergalės dainių kūryboje) dar vienos analizės, pastebėsime, kad jis gerai atitiko bendrą kūrybinę poeto orientaciją – neiti pramintu tiesmuko pergalės pašlovinimo ar asmeninės valdovo panegirikos keliu. Visliciečiui vengiant kitų poetų panaudotų formų ir kartojimosi, veikale gana sėkmingai susikryžiuoja, tiesiog susipina iš pirmo žvilgsnio tiesiai nesisiejantys teminiai dalykai ir siekiai, kurie ir galėjo pasilikti atskiri. Tai sumanymas poemoje priminti primirštą daugiau nei prieš šimtmetį įvykusią pergalę ir 1514 m. atsiradusi Oršos pergalės pašlovinimo aktualija; Žalgirio pergalės autoriaus Jogailos (taip pat Vytauto) heroizacija Žalgirio kontekste ir Žygimanto kaip nenugalimojo valdovo išaukštinimas, vengiant panegirikos žanro; nerealizuoti planai

⁸⁹ Plg. Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 118–119, 123; Жанна Некрашевич-Короткая, „Художественное осмысление исторического значения Грюнвальдской битвы в героической поэме «Прусская война» (1516) Яна Вислицкого“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2010, Nr. 2 (8), p. 64 ir kt.

(apie kuriuos numanome iš istorinių aplinkybių) sukurti Žygimanto vestuvėms epitalamiją ir mitologizuotas Jogailos vestuvių aprašymas, įkomponuotas trečiojoje poemos knygoje; Jogailos pergalės aktualumas tuometinio Žygimanto konflikto su Vokiečių ordinu akivaizdoje ir gera galimybė išleisti savo poetinių pasiekimų tomelį įkandin kitų „Oršos ciklo“ autorių bei atiduoti poetinę duoklę Žygimanto ką tik pasiektai pergalei Lietuvos žemėse, kurios, regis, poetui buvo artimos.

Galimos ir minėtos skirtingų realijų pėros, ir jų sudėliojimas *vice versa*: Oršos pergalė vertė galvoti apie galimybę tarti savą žodį ją apdainuojant – tam buvo pritaikytas senelio Jogailos pergalės epinio aprašymo bandymas; reikėjo išaukštinti tuometinį valdovą – tai padaroma visų pirma išaukštinant protėvius ir ypač senelį, o ta proga – ir dinastijos pradininko gimtinę Lietuvą; etc.

Minėtų skirtybių sampyna sudaro tikrai to laiko kontekste gana originalią teminę ir poetinę visumą. Šioje visumoje nesunkiai išvelgiami ir užsitęsusio kūrybinio proceso lemti siužeto, epinių užmojų realizacijos bei kitokie gana akivaizdūs poetiniai nelygumai, net pertrūkiai, tačiau būdinga ir tam tikra įdėtos humanistinės išmonės bei poetinio talento, kurį Vislicietis neabejotinai turėjo, lemta harmonija.

Lietuvių ir jų valdovų Jogailos bei Vytauto vaizdavimo *Prūsų kare* tema vis dėlto nutolusi nuo tiesioginių sąsajų su Oršos pergale. Tad paliksime ją nuošaly, tik vis dėlto dar pridėdami pora pastabų. Pirmoji – dėl Jogailos. Perkeldamas jam dalį veikliojo karvedžio Vytauto savybių ir net transformuodamas Dluogošo sukurtą paveikslą, Vislicietis ne tik „užkelia“ Lenkijos karalių ant žirgo, bet ir vaizduoja kaip riterį, saviškių priekyje puolantį ir kapojantį priešus (II, 320–329). Tai daro dėl bendrų epinės heroizacijos motyvų, bet ir dėl simetrijos, susijusios su Žygimanto figūra visoje poemoje. Jogailos, narsiojo karvedžio senelio, paveikslas turi gerai atitikti besikuriantį nenugalimojo karvedžio Žygimanto įvaizdį kaip istorinis prototipas. Tad taikaus ir teisingo karaliaus bruožai buvo autoriaus valia papildyti ir bent jau mūsų epizode į priekį buvo iškeltos karinei pergalei reikalingos savybės. Kitoks, taikesnis, Jogaila nebūtų tikęs Žalgirio ir Oršos laikus susiejančiam sumanymui. Antra. Atribodamas nuo Jogailos Lenkijos (Sarmatijos) valdų Lietuvą ir ją poemoje aprašydamas atskirai, Vislicietis pasielgia labai apdairiai, nes vėliau, sekdamas Dluogošu, aprašo, kaip nuo lietuvių, nors jiems narsiai vadovauja Vytautas, mūsų lauke nosisuka karo sėkmė (II, 216–236), lenkai tampa pergalės autoriais.

O taip atribotas Jogaila, nors ir delseš, lieka be dėmės ir visa pergalės garbė atitenka lenkus į mūšį atvedusiam šiam tiesioginiam Žygimanto protėviui, kartu savo spinduliais nušviesdama ir Žygimanto figūrą. Pergalė tampa ir pavyzdžiu, ir istoriniu karinę anūko šlovę pranašaujančiu ženklų. Kitaip Jogaila poemoje nebūtų savo ranka klojęs priešų (*rex ferus ipse catervas sternebat felix*, II, 327–328).

Stebėdami, kiek Oršos pergalės kontekstas buvo reikšmingas poemai apie Žalgirio mūšį, vėl matome simetriją ir apgalvotą kompoziciją. Poemą pradėjęs kreipiniu, net įsivaizduojamu pokalbiu ar pasakojimu Žygimantui apie gandą (*fama*), skelbiantį narsiojo senelio (*fortis avi*) triumfą (gal pasirinkti *fama* įvaizdį paskatino gyvi įspūdžiai apie neseniai iki Krokuvos atsklidusį garsą po Oršos pergalės?..), poemą Vislicietis užbaigia žinia apie neseniai įvykusią paties Žygimanto pergalę (pasakymas *illo septembri* rodo, kad rašyta jau praėjus kuriam laikui).

Quas [i. e. pruinas] prius illius trucidis ante exordia belli
Pertuleras, Scythicis turmis procul ense fugatis
Belligero a celsae Smolensis moenibus arcis,
Dum tetro respersa Boristhenis undula tabo
Atque virum innumero repleta cadavere rubrum
Littora cum gemitu vollebant uda cruorem,
Illo septembri, quo victricem retulisti
Fronte tua laurum, pessumdans agmina magni
Multa ducis Scithici, dives spoliis et opimis
Cum tot mancipiis belli vexilla ferendo
Ad tua Lithuaniae praestantia moenia Vilnae.
(III, 245–255)

Tuos [šalčius] jau esi iškentęs anksčiau, prieš prasidedant karui, / kai savo kovos kalaviju skitų pulkus privertei bėgti šalin / nuo aukštosios Smolensko pilies mūrų, / kai bjauriais puvešiais suterštos Dniepro bangos / ir vanduo, pilnas nesuskaičiuojamų vyrų lavonų, / įmirkusiais dejuojančiais krantais plukdė kraują / tą rugsėjį, kai ant savo kaktos užsidėjęs pergalės laurų vainiką, / pražudęs daugybę didžiojo skitų kunigaikščio pulkų, / turėdamas daug vertingo grobio / sugrįžai į savo puikiuosius Lietuvos mūrus Vilniuje / su gausybe karo belaisvių, nešdamas paimtas vėliavas.

Matome, kad Oršos pergalę Vislicietis pamini gana apibendrintai, panašiai, kaip anksčiau už jį rašę autoriai. Ši vieta pernelyg neplėtojama, nesiimama aprašyti paties mūšio (nes toks aprašymas jau konkuruotų su Žalgirio mūšio vaizdais). Tiesiog pateikiamas poetinis kruvinos mūšio vietos vaizdas po pergalės ir pereinama prie triumfo temos. Į kitų poetų panegirines eiles panašus ir tolesnis Žygimanto pašlovinimas poemos pabaigoje, iš kurios ir paimtas cituotasis fragmentas. Kaip ir Vapovskis ar Suchtenijus, poetas po pergalės prieš maskvėnus (kuriuos vadina skitais) tėvynės Lenkijos tėvui (*patriae pater Poloniae*) Žygimantui linki ilgiausių metų bei kviečia nukariauti indus, medus, partus, Bizantiją, Krymą ir t. t.

Bene vienintelis dalykas, kuris šiuo atveju mums rūpi ir krenta į akis, o pateiktąsias eiles išskiria iš kitų – tai paskutinėse eilutėse nužymimas Žygimanto grįžimo į Lietuvos sostinę ir ten vykusio triumfo vaizdas, paminint ir atgabentas priešų vėliavas. Šįsyk poetas nepasuka poetinio vaizdo abstrahavimo keliu, kuris leistų be vargo įsivaizduoti vietoj Vilniaus Krokuvą. Vislicietis gana lakoniškai, bet nepriekaištingai ir gražiai sudėlioja skaitytojui pagrindinius geografinius ir net laiko orientyrus: mini Smolenską, nuo kurio sienų buvo vytas priešas, Boristeną-Dnieprą, kurio vandenys po mūšio plukdė priešų kūnus ir kraują, grįžimą rugsėjo mėnesį į prakilnius „Lietuvos Vilniaus“ mūrus su pelnytu pergalės vainiku, grobiu, vėliavomis. Cituotasis Oršos pergalės akcentas artėjant prie pabaigos visai poemai yra ir vykęs, ir korektiškas, ir vaizdus, ir tikslus – tiesiog nepriekaištingas. Galima net nusistebėti dėl to, kad poetas pasirinko ne triumfo bei džiaugsmo karaliui sugrįžus į sostinę Krokuvą momentą (kaip darė Suchtenijus, Dantiskas, Ekijus), nors juk pats buvo krokuviškis. Toks pasirinkimas neabejotinai rodo autoriaus asmenines simpatijas, su kuriomis lietuviškosios realijos, matome, puikiai derėjo.

Apskritai faktas, kad Lietuva labai svarbi šio Krokuvos poeto pasaulėvaizdyje ir pagrindiniame kūrinyje, noromis nenoromis verčia paremti prielaidą, kad jis galėjo būti kilęs iš Lietuvos rusėniškų žemių (ar iš Lenkijos rusėnų? – tai dokumentiniais ar kitais vienareikšmiškais tvirtais įrodymais dar nėra pagrįsta), galėjo turėti kokių nors asmeninių sąsajų su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. Tuo jis tiesiog neprilygstamai išsiskiria iš kitų Oršos pergalės dainių. Ypač lyginant su tekstais tų užsieniuose kūrusių autorių, kuriuos jau paminėjome, kuriems plati Lietuvos valstybė kaip karo su Maskva arena liko visai tolimesnė ir net jokių atžvilgiu nepaminėtina.

Nenuostabu, kad nesuniekinęs Lietuvos karių Žalgirio mūšyje – turbūt ir dėl tam tikrų asmeninių simpatijų, ir, be abejo, dėl to, kad nederėjo sumenkin-
ti lietuvių, iš kurių kilę aprašomi valdovai ir pats Žygimantas, – Vislicietis jų
nenutyli ir pagrindiniame eilėraštyje, tiesiogiai susijusiame su Oršos pergalės
proga. Į šias eiles taip pat verta pažvelgti atidžiau.

Bellum Prutenum leidinyje be jokio tarpo ar kitokio grafinio atskyrimo
įdėtas eilėraštis vadinasi: „Ioannis Visliciensis Ode Tricolos Tetrastrophos
ad Serenissimum principem Sigismundum Regem Poloniae etc. Super suum
cum scithis duellum victoriamque de eisdem octava Septembris, alias ipso die
Natiuitatis Marie faustiter nactam sub Anno salutifere incarnationis Domini
M. D. XIV.“⁹⁰

Savo apimtimi (96 eilutės išsitęsusios per 5 knygelės puslapius) odė pri-
lygsta kai kuriems kitiems mūsų aptartiems greitai sukurtomis eilėmis pergalę
pašlovinusių poetų veikalėliams, o kai kuriuos jų ir pranoksta. Eilėraštis tarsi
pratęsia ir kita poetine forma išplečia tai, apie ką Vislicietis hegzametru eiliavo
čia pat esančioje poemos pabaigoje, tarsi paaiškina, kas džiugaus įvyko „tą
rugsėį“ (*illo septembri*). Tema ir turinys iš pirmo žvilgsnio visiškai panašūs
į kitų poetų šlovinamąsias eiles. Ir odės parašymo laikas, greičiausiai, mažai
tesiskyrė nuo kitų pergalės proga parašytų kūrinių. Jei tai nebuvo tie patys
1514 metai, tikrai turėjo būti 1515-ieji. Tačiau vengdamas eiti kitų išmindytu
taku, poetas randa būdą išsiskirti bent pasirinkdamas lyrinį metrą ir poetinę
formą, kurios nematėme kitų šia proga rašytose (daugiausia hegzametru ir
eleginiu distichu) eilėse⁹¹. Tad poetas pradeda nuo pasiteisinimo – dešimtei-
lio, iš kurio sužinome pagrindinį argumentą bei pateikiamo eilėraščio suma-
nymą – džiaugiantis (šiuos atveju dėl pergalės) bei skambant karo trofėjus
lydintiems linksmiems garsams tinka ir lyriniai eilėraščiai (*Sic etiam lyricos
mihi convenit edere cantus, / Cum praestant laetos parta tropaea sonos*⁹²).

⁹⁰ „Jono Visliciečio trinarių ketureilių odė šviesiausiam valdovui Žygimantui, Lenkijos karaliui
ir t. t. mūšio su skitais ir jo pergalės, pasiektos prieš juos rugsėjo 8, t. y. per pačią Marijos
gimimo dieną, 1514 Viešpaties Įsikūnijimo metais, proga“ (*Bellum Prutenum*, f. Eiii v; *Prūsų
karas*, p. 104–105).

⁹¹ Apskritai poetinių formų ir metrų *poikilia* (estetinės įvairovė) būdinga visam rinkiniui. Antai
po aptariamo eilėraščio Vislicietis rinkinyje įdeda dar ir eilėraščių „jambiniu archilochiniu
trimetru“, skirtą Petruui Tomickiui, o užbaigia „elegija“ Švč. Mergelei Marijai, parašyta vėl
eleginiu distichu.

⁹² *Bellum Prutenum*, f. Eiii v; *Prūsų karas*, p. 104–105.

Šiame džiugaus šlovinimo eilėraštyje pradedama nuo „garso“ (*rumor* – panašus įvaizdis kaip *fama* poemos *Bellum Prutenum* pradžioje) tolimiausiems kraštams skelbiančio džiausmą dėl pergalės, kurią kruviname kare pasiekė Lenkija (*nova gaudia, / quae iam cruento est nacta Polonia bello*, eil. 13–14). Kiek nors nuosekliau įvykiai, aplinkybės lyriniame eilėraštyje neatsispindi. Kaip ir kitų šlovintojų eilėraščiuose, pergalė visų pirma priskiriama puikiam karvedžiui Žygimantui, dėl jos džiaugdamiesi dainas traukia sarmatai (*Canat sonoro Sarmata gutture*, eil. 22), su kuriais priešinami nugalėtieji „skitai“ (taip niekinamai įvardijami priešai maskvėnai). Nėra konkretybių, net mūšio vietos, net dažniau kitur minimo Boristeno⁹³, „galingas karys“ prie aukštaskliaučių bažnyčių sienų trofėjus kabina taip pat neaišku (tik numanoma) kur – taigi kuriamas apibendrintas vaizdinys, nei Vilnius, nei Krokuva ar kita vieta nėra nurodyta (eil. 23–24). Lengvai galėjo nutikti ir taip, kad pergalės džiaugsme būtų likusi nutylėta bet kokia lietuviška realija. Bet prisiminę poeto dėmesį Lietuvai, parodytą *Prūsų kare*, nenustembame, jóg vis dėlto ir šiose eilėse jis rado progą Lietuvą prisiminti. Tiesa, ne kaip svarbiausią, ne kaip nugalėtoją, bet vis dėlto su tam tikra atjauta ir atida – kaip priešų niokojimus kentusį kraštą, po kurio derlingus laukus ir tankius miškus išblaškyti dabar guli tų priešų lavonai.

Lithuana quos [i. e. hostes] suos per orbes
 Senserat heu regio molesta,
 Necata quorum foeda cadavera,
 Disiecta passim per loca plurima,
 Habet feraces iam per agros
 Per nemorum latebrasque caecas
 (eil. 27–31)

Išsvarginta Lietuvos žemė, deja, / savo kraštuose kentė tuos [priešus], / kurių, nužudytų, bjaurius lavonus dabar turi / daugybėje vietų šen bei ten išmėtytus / po derlingus laukus / ir po tamsių girių tankynes.

Tad Vislicietis Lietuvą mini visai adekvačiai ir logiškai, kiek tai siejosi su tema, su pergale, į kurią žvelgiama iš Lenkijos sostinės Krokuvos. O toliau

⁹³ Šiame eilėraštyje jis vis dėlto paminėtas tarp atokiausių vietų, kur negalės pasislėpti nugalėtas galingasis Maskvos kunigaikštis (eil. 58).

eilėraštyje šią pergalę autorius įkomponuoja į gretą su kitais, anksčiau Žygimanto pelnytais, kariniais triumfais (prieš valakus ir totorius) kaip trečiąją. Dar akcentuoja Mergelės Marijos pagalbą, nes pergalė prieš skitus buvo pasiekta per jos šventę, iškelia valdovą Žygimantą virš Cezario ir kitų žymiausių Antikos karvedžių ir baigia tradiciškai kreipdamas žvilgsnį į ateities pergalės (įsivaizduodamas, kaip Žygimantas ves surištą „Vasilį“) ir žadėdamas, jei tik bus gyvas sveikas, tuos triumfus taip pat apdainuoti (ateity Žygimantą ir pergalę dar svariau pašlovinti žadėjo ir daugelis kitų Oršos pergalės poetų, tai lyg šio ciklo eilėraščių bendroji vieta).

Grįždami prie bendros Visliciečio veikalo charakteristikos norime dar pabrėžti, kad labai svarbu į poemą ir dar daugiau – į tekstų visumą, sudarančią leidinį, kuriame ji išėjo, – žvelgti kaip į veikalą, kuris turėjo kartu su tiesiogiai tam skirtais gretimais tekstais suaktualinti „trečiąją“ Žygimanto pergalę, pasiektą prie Oršos (ankstesnės dvi buvusios pasiektos prieš valakus (1509) ir totorius (1512)) ir trečiąjį triumfą. Tai pripažino dar Nowakas-Dłużewski, trumpai paminėjęs Visliciečio poemą greta kitų proginių Oršos ciklo kūrinių⁹⁴. Apskritai, nuo pat pradžių, kai poetas kalba apie šimtmečio senumo mūšį su prūsais, t. y. Prūsijos vokiečiais, dažnai galima išvelgti koreliacijų su Oršos pergalės situacija. Žalgirio pergalė iškyla kaip pranašiškas pirmavaizdis, naujosios pergalės „tipas“, panašiai kaip Senojo Testamento įvykiai ar asmenys egzegezėje traktuojami kaip tipiniai Naujojo Testamento įvykių pirmtakai ir juos pranašavę atitikmenys (na o Nekraševič-Karotkaja tai pavadina *omen faustum*⁹⁵). Bet šių koreliacijų išvalgos, kurių galima atskleisti ir daugiau nei iki šiol, yra atskira tema⁹⁶.

Svarbu, kad autoriaus sumanymo neįmanoma teisingai suvokti, neturint omenyje, jog tai visų pirma Oršos progai, o ne Žalgirio šimtmečiui skirtas kūrinys. Išties sunku įsivaizduoti, jog poetas visai izoliuotai nuo savo laikų aktualijų ir istorinės padėties tėvynėje, be motyvuojančių sąsajų su pažįstamų poetų rato kūryba ir galimais aukštaisiais dedikatais būtų sugalvojęs *per se* pakankamą poetinį uždavinį – apdainuoti sėkmingą senovės mūšį, anksčiau

⁹⁴ Juliusz Nowak-Dłużewski, *op. cit.*, p. 59.

⁹⁵ Некрашевич-Короткая Жанна, „Победа в Грюнвальдской битве как *omen faustum* династии Ягеллонов в героической поэме Прусская война (1516) Яна Вислицкого“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 31: *Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011 p. 183–219.

⁹⁶ *Ibid.*, *passim*.

nesulaukusį poetų dėmesio. Žvelgiant į chronologiją, akivaizdu ir tai, kad prisiminti daugiau nei šimtmečio senumo Jogailos ir Vytauto pergalę pastūmėjo Jogailaičio Žygimanto pergalė, pasiektoji 1514 m. Taip pat pastebėta, kad poemoje „pergalė mūsų prie Grunvaldo tapo geriausiu karaliaus Žygimanto karinės galios liudijimu visiems tuometiniams ir būsimiems priešams“⁹⁷. O, turint galvoje poemos objektą ir politines aplinkybes, tas numanomas priešas, bent jau pagal Visliciečio koncepciją, visų pirma buvo įvykius Rytų fronte atidžiai stebėjęs neoficialus Maskvos sąjungininkas Vokiečių ordinas⁹⁸.

IŠVADOS

Šiandien skaitydami Oršos mūsų skirtus literatūrinius ir dokumentinius šaltinius dažniausiai pasigendame Lietuvos temos, jos vaizdas juose labai neapibrėžtas (išimtis – Jono Visliciečio eilės, bet jos skirtos Žalgirio mūsų). Nėra pagrindo kalbėti apie Lietuvos pusės vaidmens išaukštinimą, žymesnių lietuvių heroizaciją, pasigendame bent kiek plačiau atskleisto Lietuvos karinių pajėgų, karo vadų ir aukščiausiojo karo vado Konstantino Ostrogišio vaidmens. Straipsnio pradžioje kelta prielaida, jog buvę Lietuvoje autoriai savo tekstuose pateikia daugiau lietuviškųjų detalių, pasiteisino tik iš dalies. Pavyzdžiui, Kricijaus poezijoje lietuviškųjų motyvų esama, nors gal ir ne tiek, kiek galėtume tikėtis, o Dantisko eilėse jų beveik nėra (nors po 4 metų jam grįžus prie Oršos tematikos lituanistiniai akcentai jo poezijoje buvo daug ryškesni). Užsienyje rašę poetai Suchtenijus, Ursinas Velijus, Ekijus beveik visai nesivargino rašyti apie Lietuvą, Lietuvos vietas, lietuvius ar kitas realijas. Truputį įdomesnis šiuo požiūriu lenkų istorikas ir geografas Vapovskis, o didžiausia išimtis – su LDK artimiau, bent dvasiškai, susijęs Krokuvos poetas Jonas Vislicietis.

Mūsų nuomone, galima išskirti tris tai lėmusius veiksnius. 1) Bendras panegirinio pobūdžio poetinės kūrybos „registras“, pasirinkta poetinė forma,

⁹⁷ *Ibid.*, p. 191. (Vertimas straipsnio autoriaus.)

⁹⁸ Tai patvirtina ir papildomas pradžioje įrištas dalis turintis spaudinio variantas Vroclavo Osolinskių bibliotekoje, kurį aprašo Žana Nekraševič-Karotkaja. Pradžioje įrišti tekstai, skirti toliau tebevykusiam konfliktui su Vokiečių ordinu, pavadinimu „De praesenti bello Pruteno“ („Apie dabartinį Prūsų karą“). Taip anoji, šimtmečio senumo Žalgirio pergalė, aprašyta Visliciečio poemoje *Bellum Prutenum*, net pavadinimais kuo akivaizdžiausiai susiejama su tuometiniais karo veiksmais prieš savarankiškumo ir valstybinio išlikimo formų ieškojusį Vokiečių ordiną.

kai valdovo išaukštinimui skirtuose tekstuose vengiama konkretybių dėl literatūrinės tradicijos, jos į tekstą įterpiamos tik dėl būtinybės išlaikyti santykį su realybe ir rašymo proga (tai pasakytina ir apie ovidiškojo „herojės laiško“ formą). Šią tendenciją tarsi patvirtina tai, jog norėdamas į eiles sudėti daugiau savo turėtos konkrečios informacijos Kricijus ėmėsi rašyti visai kitokį ilgą eilėraštį, nesaistomą iš Antikos ateinančių žanrų taisyklių. 2) Asmeniniai poetų interesai, kilmė ir kiti orientyrai (pvz., numanomas skaitytojas leidžiant kūrinis Krokuvoje). 3) Paties valdovo, kurio asmuo tęsė personalinės Lenkijos ir Lietuvos uniją, vienu metu nutrūkusią Ldk Aleksandro laikais, padėtis. Ši priežastis siejasi su pirmąja – autoriams, juolab užsieniečiams, kuriant viešumai skirtus tekstus, kurių panegirinis pobūdis vertė plėsti ir hiperbolizuoti visas su jo sfera susijusias sąvokas, visų pirma aukštinti karališką titulą, negalėjo ateiti į galvą susiaurinti Žygimanto vaidmens iki Lietuvos didžiojo kunigaikščio ar vien Lietuvos gynėjo. Tam daug labiau tiko sutelktinės sarmatų, Sarmatijos sąvokos ar apskritai nenugalimo daugelio Šiaurės kraštų krikščioniškojo valdovo konceptas. Dėl išvardytų priežasčių autoriai nesileidžia į krašto ar žygio, kurio patys nepatyrė, aprašymus, o daug mieliau pranašauja būsimas pergalės, niekina sutriuškintą priešą, bendromis sąvokomis pažymi lenkų, o po jų – ir lietuvių karių šaunumą ir pan. Lietuva, net ir būdama karo veiksmų pagrindinė veikėja bei arena, dažnai lieka už šių autorių akiračio ribų ar jo pakraštyje. Labai miglotai, dažnai naudojantis tik Boristeno–Dniepro upės orientyru ar Antikos geografinių žinių analogijomis bei paralelėmis, žinomomis išsilavinusiam Europos skaitytojui, nusakyta ir karo veiksmų vieta LDK rytuose.

Lietuvos elito, visų pirma politinio, negalėjo tenkinti tokia padėtis. Jis akivaizdžiai rodė poreikį kamšyti kultūrinės spragas, skatinti ir ugdyti savus kūrėjus. Meninio žodžio, spausdinto žodžio jėga greta diplomatijos buvo akivaizdi – pergalės propaganda nuvedė į politinius pokyčius, į valdovų suvažiavimą Vienoje, į imperatoriaus sąjungos su Maskva išardymą, į naujus politinius sandėrius, didino Jogailaičių ir jų valdomų kraštų prestižą, reikšmę, žodžiu – reikšmingai prisidėjo keičiant visą geopolitinę situaciją. Lietuvos, valstybės, atlaikiusios kovas su Maskva visame Rytų fronte, matomumas šiame politiniame ir kultūriniame vyksme nebuvo pakankamai didelis, vertė galvoti apie geresnes reprezentacijos, taip pat kultūrinės, galimybes (Vienos suvažiavimo metu tai bandyta ir net pavyko pademonstruoti muzikos srityje).

Ir tuo metu, ir vėliau turėjo vis iškilti kai kurių kultūrinių institucijų trūkumo keliama nepatogumai. Antai neabejotina, kad autoriai visuomet atsižvelgia į auditoriją, kuriai rašo. Auditorija Lietuvoje, Vilniuje buvo, bet ganėtinai siaura, ji neturėjo lemiamos reikšmės. Nors akivaizdu, kad tarp pirmųjų skaitytojų buvo ir išsilavinusių vietinio elito žmonių, jie turėjo galimybę skaityti tik originalo rankraštį, geriausiu atveju, vieną kitą nuorašą. Jei Vilniuje būtų buvusi galinti šiuos tekstus publikuoti spaustuvė, vien šis faktas būtų didinęs kūrinių prieinamumą vietiniams skaitytojams, o jų lūkesčiai galėjo keisti ir daugelio autorių, net ir užsieniečių, žvilgsnį bei kūrybinius akcentus, taip pat Lietuvos vaizdavimą ir reikšmę Oršos tekstuose.

Dar labiau situaciją būtų pakeitę, jeigu humanistinę europinio lygio kūrybą būtų galėjęs pateikti vietinis autorius ar autoriai. Jie paprastai atsiranda susiformavus akademeinei aplinkai, kuri buvo Krokuvoje ir kurios Vilniuje tuomet dar trūko. Nors išsilavinusių, užsienyje mokslus ėjusių žmonių valdovo ir didikų aplinkoje būta. Tačiau tokia situacija vertė žvelgti į perspektyvą, vedė į kultūrinius artimiausių XVI a. dešimtmečių pokyčius, apie kuriuos žinome iš vėlesnės istorijos.

Galbūt lietuvių valstybės vyrų, žvelgiančių į spaudinius, svarstančių, kaip čia priimtinau Europai reikėtų nusakyti ir pristatyti, kur ta Lietuva, kur vyko mūšis, kur Smolenskas, Orša, nebetenkino iš Ptolemajo ateinanti iš karto po pergalės spausdintų proginių tekstų nuoroda *apud Aras Alexandri* (prie Aleksandro Didžiojo aukuro), kuri atrodė pernelyg anachronistiška ir, iš Lietuvos žvelgiant, netiksli bei menkai įtikėtina. Juolab netenkino ir kitos antikinės frazės, nusakančios „šiaurės kraštą“. Tai galbūt vertė sustiprinti jau skambėjusių kilmės iš romėnų, jiems išsilaipinus Baltijos krante, istoriją, kaip pakankamai reprezentatyvią, garbingą, su humanistiniu skoniu bei Antikos pomėgiu derėjusių versiją. Ir tai buvo padaryta kuriant Lietuvos metraštį. Tad objektyviai Oršos pergalės ciklo poezija yra įdomus ir svarbus senosios Lietuvos literatūros raidos epizodas, veiksnys, kurį turime atsiminti, kalbėdami apie Lietuvos poeziją ir autorius XVI a. II pusėje ir vėliau.

[Motiejaus Dževickio užrašų rankraštinis kodeksas,] Biblioteka Jagiellońska, Ms. Nr. 38 f. 2 v. (Sign.: 38.DD IV 40)

Acta Tomiciana: Tomus tercius epistolarum, legationum, responsorum, actionum, et rerum gestarum Serenissimi principis Sigismundi Primi, Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuaniae, per Stanislaum Gorski, Po[sna]niae, 1853, t. 3.

Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum per Serenis[simum] ac Inuictis[simum] D[ominum] Sigismundum Regem Polonie magnum Ducem Lituaniae, Russiae, Prussie, Sarmatieque Europae dominum et heredem apud aras Alexandri magni peracta, [Romae: s. n., 1515].

Casimiriana: fontes vitae et cultus S. Casimiri = Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto istorijos šaltiniai, sudarė, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Aidai, 2003.

[CRICIUS ANDREAS,] *Ad Divum Sigismundum Polonie Regem et Magnum Ducem Lithuaniae semper inuictum post partam de Moskis victoriam Andree Crziczki inclite coniu-gis sue Cancellarii Carmen*, Cracovie: In aedibus Ioannis Haller, 1515, 4°, 13 nenum l.

CRICIUS ANDREAS, *Carmina*, edidit Casimirus Morawski, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum*, t. III), Cracoviae: Typis universitatis Jagellonicae, 1888.

[DANTISCUS IOANNES,] *Ioannis Dantisci Carmen extemporarium de victoria insigni ex Moschis Illustrissimi principis Sigismundi dei gratia Regis Poloniae Russiae Prussiae Magnique ducis Lithuaniae d[omi]ni atque heredis*, Grachoviae: Per Florianum Vnglerium, XXIII Septembris, Anno 1514. 4 f. sine num.

[DANTISCUS IOANNES,] *Ioannis Dantisci poetae laureati Carmina*, (*Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochranovium*, t. 7), edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, Cracoviae: Sumptibus Polonicae Academiae Litterarum et Scientiarum, 1950.

DANTISCUS IOANNES, „Žygimanto pergale“, in: *Nemarioji žemė. Lietuva pasaulinės poezijos posmuose*: Antologija, sudarė Alfonsas Tyruolis, Kaunas: Varpas, 1992 (fotografuotinis leidimas; pirmasis leidimas: Bostonas: Išleido Juozas Kapočius, 1970), p. 60–61.

Gratulatio Vilnae: textus electi XVI–XVIII saeculi = Vilniaus pasveikinimas: XVI–XVIII amžiaus tekstų rinkinys, sudarė Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

[IOANNES VISLICIENSIS,] *Bellum Prutenum*, Cracovie: Impresum impensis famati domini Ioannis Haller ciuis Cracouiensis, 1516.

IOANNIS VISLICIENSIS, *Bellum Prutenum = Ян Вісліцкі, Пруская вайна*, укладанне, пераклад, каментарыі Жанны Вацлаваўны Некрашэвіч-Кароткай, Мінск: Прапілеі, 2005.

JONAS VISLICIETIS, *Prūsų karas*, parengė ir išvertė Eugenija Ulčinaité = Joannes Vislicensis, *Bellum Prutenum*, comparavit et transtulit Eugenija Ulčinaité, Vilnius: Mintis, 1997.

MYKOLAS LIETUVIS, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, Vilnius: Vaga, 1966.

[PAULUS CROSNENSIS,] „Epithalamion illustrissimi et invictissimi ducis et domini domini Sigismundi regis Poloniae etc. nobilissimaeque ac pudicissimae Barbarae, filiae incluti et magnifici domini Stephani, Palatini Pannoniae Cepsuique comitis perpetui, a magistro Paulo Crosnensi Rutheno conditum“, in: *Pauli Crosnensis Rutheni atque Joannis Visliciensis Carmina*, edidit Bronislavus Kruczkiewicz, (*Corpus Antiquissimorum Poetarum Poloniae Latinorum*, t. 2), Cracoviae: Typis Universitatis Jagellonicae, 1887, p. 102–117.

[PISO IACOBUS,] *Iacobi Pisonis Transsylvani, oratoris et poetae excellentis, Schedia*, Vienna Austriae: Excudebat Michael Zimmermann, 1554

[URSINUS VELIUS CASPAR,] *Casparis Ursini Velii e Germanis Silesii Poematum libri quinque*, Ex incluta Basilea: Apud Ioannem Frobenium, 1522.

[URSINUS VELIUS CASPAR,] *Casparis Velii Silesitae, ad Sigismundum Regem Poloniae, Moschorum victorem, Poema heroicum*, Cracouiae: Imprimebat Florianus Vngler in platea Vislensi. IV. Id. Nouemb: MCCCCCIV [1514].

[WAPOWSKI BERNARD,] *Kroniki Bernarda Wapowskiego z Radochoniec kantora katedr. krakowskiego część ostatnia czasy podługoszowskie obejmująca (1480–1535)*, wyd. Józef Szujski, (*Scriptores rerum Polonicarum*, t. II), Kraków: W drukarni c. k. Uniwersytetu Jagiel., 1874.

Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut: Piśmiennictwo staropolskie, t. 3, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1965.

BROŻEK MIECZYŚLAW, „Epitalamia Zygmuntowskie“, *Lacińska poezja w dawnej Polsce*, praca zbiorowa pod reakcją Teresy Michałowskiej, Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN, 1995, p. 39–62.

ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Karas ir kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: 1514 metai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 31: *Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 127–157.

ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Lietuva 1515 m. Vienos suvažiavimo rašytojų tekstuose“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos: Profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytojai Vydas Dolinskas, Rimvydas Petrauskas, Edmundas Rimša, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2016, p. 261–277.

ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Pergalės prie Oršos (1514) propaganda Europoje: šaltinių apžvalga, literatūriniai bei kultūriniai aspektai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21: *Raštijos ir literatūros santykis: LDK patirtis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 317–342.

ČIURINSKAS MINTAUTAS, „Valdovas kare: kas pelnė pergalę Oršos mūšyje 1514 metais“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 65–66: *Karališkasis dėmuo LDK kultūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 73–90.

- ESTREICHER KAROL, *Bibliografia polska: Stolecie XV–XVIII*, Kraków: Czcionkami drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1934–1938, t. XXX–XXXII.
- GARBACIK JÓZEF, „Prymas Jan Łaski o fałszerstwach historycznych papieża Piusa II“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. LXXI: *Prace Historyczne*, s. 12, 1963, p. 25–44.
- GŁOMBIEWSKA ZOFIA, „List Jakuba Pizona o zwycięstwie Zygmunta Starego pod Orszą“, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 5: *Stulecia XVI–XIX. Nowa Perspektywa historycznoliteracka*, (Biblioteka Tradycji. Seria Druga, Nr. 148), red. Piotr Borek, Marcei Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2015, p. 27–45.
- JASAS RIMANTAS, „Lietuvos kanclerio Alberto Goštauto memorialas karalienei Bonai (1525)“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 5: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas / Pradai, 2000, p. 25–30.
- NOWAK-DŁUŻEWSKI JULIUSZ, *Okolicznościowa poezija polityczna w Polsce: Czasy Zygmuntofskie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, p. 49–60 (skyrus „Cykl orszański“).
- POCIECHA WŁADYSŁAW, „Dantyszek (von Höfen, Flachsbinder) Jan (1485–1548)“, *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków: Skład główny w księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1938, t. 4, p. 424–425.
- POCIECHA WŁADYSŁAW, *Królowa Bona (1494–1557): Czasy i ludzie Odrodzenia*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1949, t. 2.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, JOVAIŠAS ALBINAS, *Lietuvių literatūros istorija XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- ЛОБИН АЛЕКСЕЙ, *Битва под Оршей 8 сентября 1514 года. К 500-летию сражения*, Санкт-Петербург: Общество памяти игумении Таисии, 2011.
- НЕКРАШЕВИЧ-КОРОТКАЯ ЖАННА, „Победа в Грюнвальдской битве как *open faustum* династии Ягеллонов в героической поэме *Прусская война (1516)* Яна Вислицкого“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 31: *Istoriniai mūšiai senojoje Lietuvos raštijoje: Žalgiris ir Orša*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 183–219.
- НЕКРАШЕВИЧ-КОРОТКАЯ ЖАННА, „Художественное осмысление исторического значения Грюнвальдской битвы в героической поэме «Прусская война» (1516) Яна Вислицкого“, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2010, Nr. 2 (8), p. 53–78.

Lithuania in the Texts by the Poets of the Victory at Orsha (1514)

Summary

After the loss of Smolensk in summer of 1514, in autumn of the same year an important victory was achieved against the troops of Muscovy at Orsha. Military strategic implications of the Battle of Orsha and territorial achievements were small in comparison with more important consequences on the international plane. It was a result of diplomacy and propaganda: the news about the victory against the Orthodox Muscovites have been effectively disseminated in Europe. Occasional poetic works played important role in this process. Subsequently, most of them were included into the collection *Carmina de memorabili cede Scismaticorum Moscouiorum* published in Rome in 1515.

In order to answer the question of how often Lithuania, Vilnius and Lithuanians are mentioned in such literary sources and also what kind of relevance these references present, occasional poetry written shortly after victory by such authors as Andreas Cricius (*Pol.* Andrzej Krzycki), Jacobus Piso (*Hung.* Jakab Piso) (including one letter written by him), Joannes Dantiscus (*Pol.* Jan Dantyszek), and others are analysed thoroughly in the article.